БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1969 ч. ЯНВАРЬ 9 ЧЕТВЕРГ № 7 (7853).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы Өртээ 2 көп.

ЛЕНИНЧИ ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

КИШИНЕВ. Молдавияның Компартиязының Төп Комитеди ленинчи номчулгаларны болгаш комсомолчуларның «ленинчи ужуражылгаларының клубтарын» организастаар талазы-биле Тирасполь хооркомунуң болгаш Единиц, Комрат райкомнарның инициативазын чүүлдүг деп санаан.

Ленинчи номчулгаларны чорударының хевирлери болгаш арга-методтары янзы-бүрү: революцияның баштыңчызының дугайында чечен чогаал, эртем, медээ-документалдыг фильмнерни көргүзери, Ильичиниң чугааларын бижээн пластинкаларны дыңнаары. Ленин болгаш ооң чоок эштериниң дугайында литература чогаалдарны, Советтер чуртунуң ажылчы чоннарындан болгаш даштыкыдан Владимир Ильичиге келген чагааларны номчуурун номчулга санында организастап турар.

Комсомолчуларның «ленинчи ужуражылгаларның клубтары» боттарының ажылын колдуунда суббота, воскресенье хүннерде чорудар кылдыр планнап турар. Чижээ, Комрат районда 19, Тирасполь 26 ындыг клубтарны тургускан. Партияның болгаш комсомолдуң хоочун кежигүннери, Октябрь революциязының болгаш хамааты дайынның киржикчилери аныяктарга илеткелдерни кылып турар.

* * *

ВОРОНЕЖ. «Ленинчи индир» деп радио лекторийни Воронежте ажыткан. «Ленинниң идеялары чурттап, тиилеп турар» деп эге лекцияны партияның Воронеж обкомунуң секретары В. П. Усачев номчаан.

Лекторийниң программазын бүдүн чартык чылда чогаадып кылган. Партияның хоочун кежигүннери, эртемденнер, литераторлар, журналистер, партия болгаш совет ажылдакчылары илеткелдер кылыр. Олар В. И. Ленинниң Воронеж губерниязындан материалдарны ажыглаан чогаалдарының дугайын, В. И. Ленинниң воронеж большевиктер-биле чагааларының дугайын, а ол ышкаш областың ажылчы чоннары бистиң хүннеривисте Ильичиниң чагыгларын канчаар күүседип турар дугайын чугаалап бээр.

* * *

СУМГАИТ. (Азербайджан ССР). Сумгаиттиң хоорай төп библиотеказында ленинчи өрээл ажыттынган. В. И. Ленинниң илеткелдериниң, ооң чоок эштериниң болгаш өңнүктериниң дугайында чугааларының үн бижимелдерин мында чыгган. Ленинниң «Ортумактар дугайында», «Совет эрге-чагырга деп чүл?», «III Коммунистиг интернационал» деп чүүлдериниң үн бижимелдерин библиотекага чыылган чоң улуг сонуургал-биле дыңнап турар.

Владимир Ильичиниң национал айтырыының, дарлаткан улустарның национал-хосталгалыг демиселиниң дугайында, делегейниң ажылчын шимчээшкинниң хөгжүдер болгаш сырый каттыштырар дугайында ажылдарын ленинчи өрээлде калбаа-биле делгээн.

* * *

АРМЕНИЯНЫҢ КП ТК-ның организастааны пропагандистерниң республика семинары Ереванда ажылдап эгелээн. Семинарны В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга белеткелге бараан болдурган. Семинарга илеткелдерни болгаш лекцияларны эртемденнер, дээди өөредилге черлериниң башкылары, партия болгаш совет удуртукчулары кылып турар.

* * *

АМУРДА Николаевскиниң (Хабаровск край) төп библиотеказында ленинчи залды ажыткан. Залда В. И. Ленинниң Чогаалдарының бүрүн чыындызы, баштыңчының амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында литература бар. Ол залга ленинчи номчулгалар болур. Ильичиниң чугааларын бижээн магнитофон ленталарны болгаш пластинкаларны мында чыгган.

* * *

Лектор мергежилгениң университеди **Уральскиде** (Казак ССР) ажыткан. Партия обкомунуң болгаш хооркомунуң лекторлары, «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери ооң дыңнакчылары болган. Олар ленинчи темаларга лекцияларны, илеткелдерни кылып турар. Ол болза хоорайның чээрби бешки улусчу университеди-дир.

* * *

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга белеткелге бараан болдурган идеологтуг ажылдың айтырыгларының талазы-биле семинар **Уганскиге** болган. Аңаа 1500 кижи — партия болгаш ажыл-агый ажылдакчылары, институттарның кафедралар эргелекчилери, солуннар редакторлары киришкен. Олар партия обкомунуң секретары Ю. Ф. Пономаренконуң илеткелин чугаалажып көрген. Академик Ф. В. Константинов «Ленинизм болгаш амгы үе-чадада идеологтуг демисел» деп лекцияны номчаан.

* * *

АЛМА-АТАНЫҢ студент аныяктары-биле аныяк уйгур шүлүкчүлерниң ужуражылгазын «Ленинниң овуру уйгур литературада» деп темага бараан болдурган. Шүлүкчүлер С. Маматкулов, И. Кужамбардиев, С. Искандеров Владимир Ильичиге бараан болдурган чаа шүлүктерин номчаан. Чогаалчы Х. Абдуллин уйгур прозада Ленинниң овурунуң дугайын чугаалаан.

* * *

«Билиг» ниитилелиниң **Амур область** организациязының Зейск район Культура бажыңында тургускан көжүп чоруур лекторийни «В. И. Ленинге ажылчы чоннарының чагаалары-биле» деп адаан. Баштайгы ужуражылгага хамааты дайынның киржикчизи А. И. Савин, СЭКП райкомунуң секретары Н. Е. Клейменов, Зейск тудуг начальниги А. М. Шохин илеткел кылган. Лекторий Ильичиге чагаалар чорудупкан хоорайларга болгаш суурларга баар.

* * *

КОРЯК национал округта пропагандистер печилерге улуг баштыңчының дугайында, Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда ол черге боттанган аажок улуг чаартылгаларның дугайында беседаларны национал дылынга кылып турар.

(СЭТА).

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫ ТОДАРГАЙ УДУРТУР

«СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының көдээ ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле шиитпирлериниң күүселдезиниң дугайында» СЭКП ТК-ның октябрь (1968 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин СЭКП Тыва обкомунуң дөртүкү пленумунга болгаш партия райкомнарының пленумнарынга чугаалажып көргеш, тодаргай шиитпирни хүлээп алган.

Ол пленумнарга көдээ ажыл-агыйны хөгжүдери дээш партия болгаш чазактың улуг ада сагыш салыышкынының ачызында республиканың болгаш районнарның көдээ ажыл-агыйы элээн шапкын хөгжүп турарын демдеглээн. Көдээ ажыл-агыйга күрүнениң капитал салыышкыны улгаткан. СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунуң соонда республиканың көдээ ажыл-агыйы 1.247 тракторну, 670 тараа комбайнын, 1.447 чүък машиназын, 11 муң ажыг тонна минералдыг чемишчидилгелерни болгаш хоран химикаттарны алган.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдери дээш партияның болгаш чазактың улуг сагыш салыышкынынга республиканың көдээ ажыл-ишчилери күш-ажылчы көдүрлүүшкүн-биле харылап турар. Бистиң колхозтарывыс болгаш совхозтарывыс каңдаашкынныг 1968 чылдан өске чылдарда күрүне шыгжамырынга тараа урарының планныг онаалдазын ажыр күүседип келген. Малдың баш саны база өскен. Таңды, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Бии-Хем районнарның тараажылары болгаш малчыннары эрестиг ажылдааннар. Ол районнар чер ажылын хөгжүдериниң болгаш малдың баш санын өстүрериниң талазы-биле эки түңнелдерни чедип алган.

СЭКП ТК-ның октябрь (1968 ч.) Пленумунуң шиитпирлери партия организацияларындан көдээ ажыл-агыйны улам-на тодаргай, боттуг удуртурун негеп турар. Район тараа болгаш дүк бүдүрериниң беш чылда планныг онаалдаларын мурнап чоруп орар болза-даа, чер ажылында бир үндезин чүүл болур хөрзүннү үрелиишкинден камгалаар хемчег алдынмайн турарын партияның Таңды райкомунуң пленумунга буруу шапкан. Ынчангаш партия райкому районнуң тараалаң шөлүнүң хөй нуруузу элезинниг, хатка алзычал болганын көргеш, черни аңдарбайн ажылдап кылырының хемчеглерин боттандырарынче шилчиириниң чугулазын айыткан. Пленумнуң ол шиитпирин күүседириниң хемчеглерин чер ажылының тускай эртемниглери кылып эгелей берген. Районнуң партия организациязының бир чугула сорулгазы ол ажыттыг эгелээшкинни эчизинге чедирер дээш организакчы ажылды күштелдирери болур. Таңды район республиканың эң тараалаң чери болганда, ооң үнүш-дүжүткүр хөрзүнү ыяап-ла камгалаттынган турары чугула.

СЭКП-ниң Бии-Хем, Каа-Хем райкомнарының пленумнарынга болгаш чер-черге болган партия хуралдарынга көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдериниң бир чугула чүүлүн сорттуг, райончуткан үрезиннер кылдыр көрген. Ылаңгыя Бии-Хемде сорттуг, райончуткан үрезиннер 80 хуу чедип турар. Бии-хемчилер ону ам-даа көвүдедир сорулганы айыткан-нар. Каа-хемчилер сорттуг, райончуткан үрезиннерни калбаа-биле ажыглаардан аңгыда, суггаттыг черлерни ажыглаарынче кирерин шиитпирлээн. Ук районнуң тараажылары кагдынган суггарылга бугаларын катап ажыглалга киирерин партия, совет, ажыл-агый органнарының эң чугула сорулгазы кылдыр көрген.

Сөөлгү дөрт чылда тараа бүдүрерин 20 хуу, эът бүдүрерин 7,9 хуу, дүктүүн 27 хуу өстүрген, 12800 баш малды немей алган Барыын-Хемчик районнуң партия организациязы бодунуң мурнунга тодаргай сорулганы база салган. Чер ажылын сайзырадырының кол чүүлү суггарылга болур дээрзин райкомнуң пленумунга-даа, чер-черде партия организацияларының хуралдарынга-даа көрген. Ындыг төлээде, Барыын-Хемчиктиң партия организациязы чер ажылын хөгжүдериниң кол бырaзы болур шак ол чугула айтырыгны доктаамал кичээнгейге тургузар ужурлуг.

Мал ажылын чедиишкинниг хөгжүдериниң бир үндезин чүүлү ооң чем-суурун четчири-биле белеткээри болур дээрзин бүгү районнарның партия организациялары билип турар болгаш ооң-биле кады бир чугула чүүл болза малдың тарып боозадылгазын эң шын чорудары болур деп көрген. Тарып боозадылганы багай организастаан районнарда малдың кызыраар чоруу хөй бооп, хөй баш чаш мал база эът, дүк чедир алдынмайн турар. Тарып боозадылганы чедир үнелевейн турарының бир чижээ бо: эрткен чылын республикага алдан ажыг чаңгыс аай туттунган тарып боозадылга пунктуларын дерзин дээн болза, оларның чүгле 24-тү кылдынган.

Ынчангаш тарып боозадылга онза сагыш салза чогуур айтырыгларның бирээзи болган турар ужурлуг.

Ооң-биле кады ажыл-агыйжы эвес чоруктан малдың өлүп хораарын шиитпирлиг кызырар дээш улуг ажылды чорудары ажыл-агый болгаш партия организацияларындан күжениишкинни негеп турар. Эрзин, Тес-Хем, Өвүр болгаш Бай-Тайга районнар каш чыл улаштыр кыштаглаашкынны багай эрттирип, хөй баш малды ышкынып келгеннер. Ылаңгыя Тес-Хем районнуң ажыл-агыйлары сөөлгү ийи чылда 35 муң баш малды өлүрүп каражадаан. Үстүнде ады үнген районнарда бо чылын малдың чеми четпес белеткеттинген болгаш кыштаглаашкын берге байдалда эртип турар. Ындыг болганда ук районнарның партия организациялары малдың баш бүрүзүн менди камгалап алыр дээш эң шудургу организакчы ажылды чорудар хүлээлгелиг. Кыштаглаашкын үезинде ажылды арыңгай удуртуп черле болбас. Малдың чемгерилдези болгаш ажаалдазы, мал чеминиң чарыгдалы болгаш камналгазы база учёду, чемни коданнарга чедирип турары, малчыннарның оттулар чүүл-биле хандырылгазы болгаш өске-даа чүүлдер партийжи контрольга алдынган турар ужурлуг.

Бо чылдың часкы тарылгазынга белеткелди болгаш мал кыштагладыышкынын чедиишкинниг эрттирерин организастаары — амгы үеде партия организацияларының партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылының тавүнге туруп, СЭКП ТК-ның октябрь (1968 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседириниң баштайгы базымы болур.

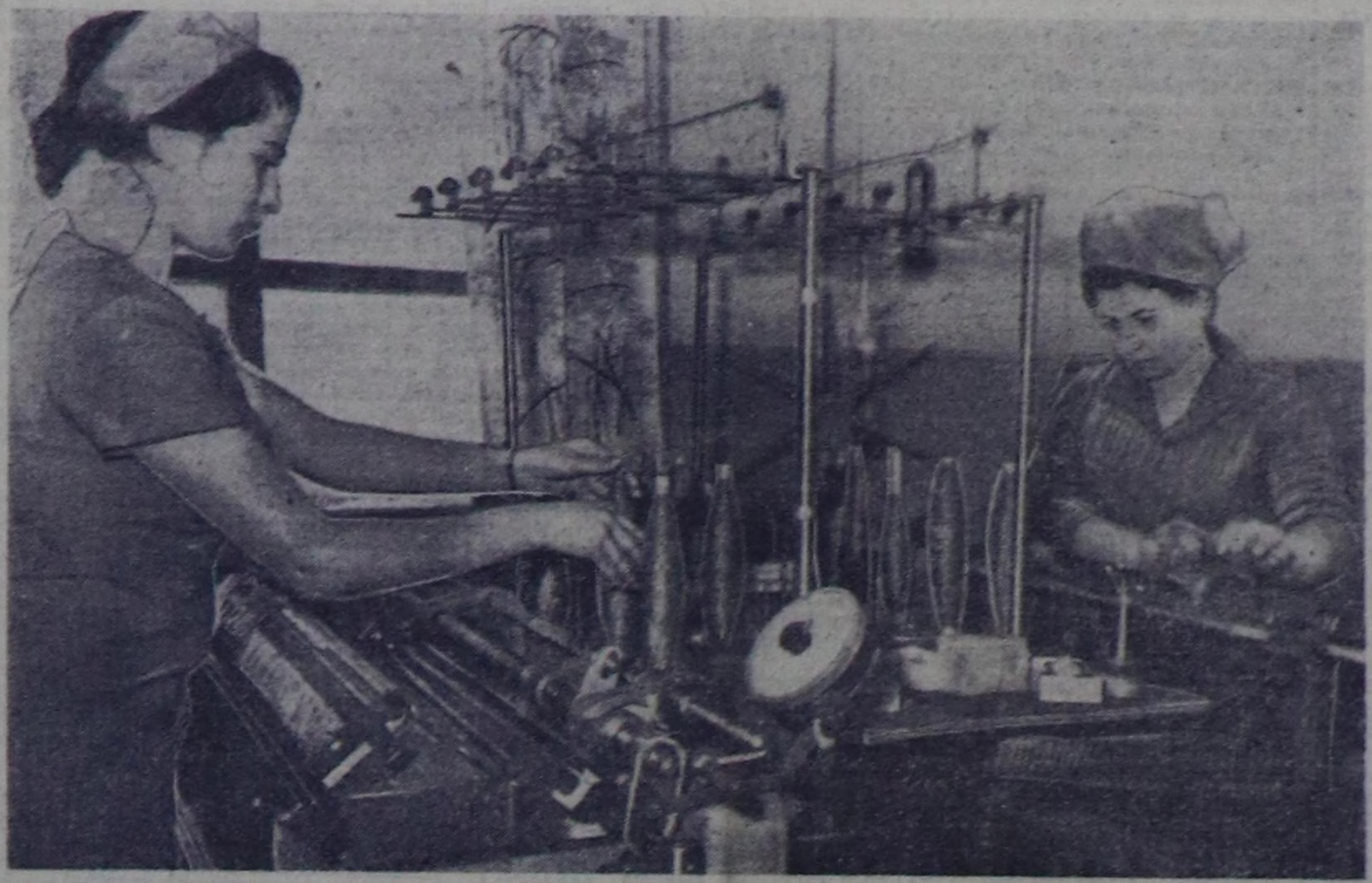

Кызыл хоорайның хеп даараар болгаш сентээр фабриказында он-он кижиниң орнунга ажылдаар машиналар бар. Олар чагыкчының күзээн дугаарын, өңүн. угулзаларын ёзугаар чүүл-бүрү свитер, ретуз, платье-костюм болгаш оон-даа өске хептерни аргыыр. Оларның аразында өңнүг. чүүл-бүрү угулзалыг свитерлер онза чараш. Машина бүрүзүн бир кижи ажылдадыр.

ЧУРУКТА: бүдүрүлге мурнакчылары (солагай таладан оң талаже) Л. В. Кравцова биле Н. И. Бервинованың аргылда машиналарында ажылдап турары. Олар бүдүрүлге планын ай санында-ла бүдүн чартык хире катап ажыр күүседип турар.

С. Феоктистовтуң фотозу.

Беш чылдың үшкү чылында

1968 чылда Тыва АССР мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чыл планнарын мынчаар күүсеткен: сүттү 106,0, эътти 107,0, дүкту 106,8 хуу.

Районнар талазы-биле алырга, Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Тожу болгаш Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйлары сүт, эът, дүк садарының планнарын бүрүн күүсеткен.

Бай-Тайга район сүт, эът, Барыын-Хемчик—сүт, Улуг-Хем—сүт, Эрзин—дүк планын күүсетпээн, а Өвүр биле Тес-Хем районнар бо үш чүүл продуктуларның кайызын-даа күүсетпээн.

Күрүнеге дүк садарының планын Каа-Хем, Бии-Хем, Тожу, Таңды районнар дыка ажыр күүсеткеннер.

Механизаторлар белеткели

Таңды районда «Тиилелге» совхоз 30 муң ажыг тарылга шөлдүг. Ол хире тарылганы чорударынга бедик мергежилдиг, хөй санныг механизаторлар херек. Совхозтуң дирекциязы болгаш партия, профэвилел организациялары ону эки билип, механизаторларның мергежилин бедидер курсту организастаан. Неделя санында дөрт удаа болуп турар кичээлдерге 20 ажыг кижи кээп олуржуп турар. Көдээ ажыл-агый машиналарындан аңгыда, чер ажылының үндезиннерин болгаш электротехниканы өөренири ук курстуң планында көрдүнген. Кичээлдерни совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш агроном Сүдер-оол чорудуп турар.

Совхозтуң мастерскаязы бо чазын бирги болгаш ийиги класстың чээрби ажыг специалистерин алыр.

Балгазынның профессионал-техниктиг училищезиниң тракторис-машинистер салбырында бо совхозтуң 30 кижизи өөренип турар.

Белеткел калбарган

Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозунуң механизаторлары часкы тарылгага белеткел ажылдарын калбартып турар. Ам херек кырында сес трактор, алды андазын, алды сеялка, 40 илиир септеттинген. Техника септелгезинде эштер Самароков, Салчак эки ажылдап турарлар. Олар хүн бүрүнүн ажыл нормазын 130—140 хуу күүседип келген. Кукуруза болгаш кызыл-тас тарыыр шөлдерже 2 муң тонна өдекти сөөрткен.

Большевикчилерниң сорук кириишкини

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң девискээринде хар районнуң өске черлеринде ышкаш база-ла улуг. Колхоз баштаар чери, малчыннар кышка удур эки белеткенип алганы-биле чергелештир, хүн бүрүде ажылды биллилиг башкарып турар. Кыштагларда бөдүүн болгаш концентраттыг чемнер четчири-биле чедиртинген.

Колхоз баштаар чериниң даргазы эш Шаалының бистиң корреспондентивистиң айтырыынга харылааны болза:

— Мал чеминиң талазы-биле өскээртен сурагланмайн чыл ажа бээриниң аргалары бистиң колхозта бар.

Январьның 5-ке чедир колхозта ниитизи-биле 1096 хой төрээн. Оларның чаш төлү шупту менди, эки доругуп турар. Чаа төрээн хойларны аңгы клеткаларга тургузуп немелде чемни берип турар.

Большевикчилер ниитиниң малын кыштан хүр ажырар, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр дээш бо хүннерде каш дапкыр күжениишкинниг ажылдап турар деп, эш Шаалы түңнелинде чугаалаан.

Хонукта 900 грамм

«Тес-Хем» совхозтуң Ү. Шынаа салбырының семиртир мал кадарчызы Доржу Бара-оол ол ажылынга дыка үр болган. Аныяк малдарны семирти кадарар талазы-биле эвээш эвес дуржулганы ол чыылдырган. Чедиишкин аңаа болу-ла чедип келбээн болбайн аан. Баштайгы үезинде эвээш эвес бергелер таваржып турган. Семиртир малды кала, канчаар кадарарын, кандыг немелде чемнерни бээрин кадарчы чоорту эки билип алган.

Эрткен чылын ооң ажылының көргүзүү эң бедик болган. Кара-оолдуң кадарып турган шарыжыктарын күзүн күрүнеге дужаарга, оларның хонукта немелде деңзизи 900 грамм ажыг болган. Ам мурнакчы кадарчының коданында база-ла семирти азыраар шарылар бар. Оларны сиген болгаш кукуруза силозу-биле чемгерип турар. Ажаалда, чемгерилге эки болганда, шарыларның деңзизи кыжын безин немежип турар. Оларны удавас күрүнеге дужаар.

Х. БОРБАЙ-ООЛ.

Идеология кадрларының өөредилгези

СЭКП ТК-ның шиитпирин ёзугаар январь 7-де эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының, СЭКП крайкомнарының, обкомнарының идеология талазы-биле секретарьларының бир ай хуусаалыг өөредилгези эгелээн. Өөредилгениң киржикчилери идеология ажылының практиказының, СЭКП төөгүзүнүң, философия, экономика талазы-биле лекциялар дыңнаар.

Өөредилгени СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары П. Н. Демичев ажыткаш, эге сөзүн чугаалаан.

Баштайгы лекцияларны академик Г. П. Францов болгаш ССРЭ-ниң Педагогика эртемнериниң академиязының чиңгине кежигүнү Д. И. Чесноков дыңнакчыларга номчуп берген.

Бистиң чуртувустуң партия организацияларында

КОММУНИСТЕРНИҢ УЛУГ САГЫШ САЛЫЫШКЫНЫ

КИЕВ. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болурунга уткуштур күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң талазы-биле беш чылдың онаалгаларын күүседирин чедип алыр деп, Киевте Октябрьның 50 чылы аттыг ужар чүүл заводунуң коммунистери шиитпирлээн. Бүдүрүлгеде ажылдап турарларның саны болгаш бүдүрүлге фондулары шоолуг эвес өссе-даа, беш чылдың эгезинден тура продукция бүдүрери 1,7 катап улгаткан. Өзүлдениң 83-тен хөй хуузу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң күсели-биле чедип алдынган, а ынчаарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ол үеде бежен хуу улгаткан.

Мурнакчы коллективтиң дуржулгазын ол-ла заводка октябрьда болган партия райкомунуң пленумунга делгереңгей чугаалашкан. Пленумнуң киржикчилери бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазы-биле шуут-ла цехтерге таныжканнар. Мурнакчы аргаларны мында ажыглап турары эки, дериг-херекселдер парыгы делгемчээн деп, олар демдеглээннер.

Техниктиг дептшилге, бүдүрүлгениң үзүктел чок ажылдаары дээш коллективтиң демиселин башкарып турар коммунистерниң аразында чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар хөй. Ленинчи ээлчегниң завод болгаш цехтер штабтары социалистиг чарыштың түңнелдерин хүннүң үндүрүп турар.

Заводтуң партия организациязы күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени эргелеп-башкарарын эртемге үндезилеп организастаарынче улуг кичээнгейни салган. Ол сорулга-биле конкурстарны, көрүлделерни чорудуп турар болгаш күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаар талазы-биле 138 чогаадыкчы бригадаларны тургускан.

Пленумнуң киржикчилери ужар чүүл заводунуң партия организациязының дуржулгазын чүүлдүг деп деткээн, ону хоорайның өске бүдүрүлгелеринге нептередирин шиитпирлээн.

ЧАА БАЙДАЛДАРГА АЖЫЛДАП ТУРГАШ...

ДУШАНБЕ. Ажыл-агыйны эргелеп башкарарының чаа байдалдарынга ажылдап турар «Таджикстройиндустрия» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелериниң партия организацияларының ажылының дуржулгазын Душанбеге болган дөрт хүннүң семинарынга чугаалажып көрген. Таджикстанның Компартиязының Төп Комитединиң эрттиргени ол семинарның ажылынга тудуг эргелелдериниң, тудуг индустриязының трестериниң болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң партия эге организацияларының секретарьлары киришкен.

Семинарның киржикчилери планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче тудугнуң шилчилгезинге белеткелдер-биле холбаштыр партия организацияларының сорулгаларының, күш-ажылды болгаш тудуг бүдүрүлгезин эртемге үндезилеп организастаарының сайзырангайжыдар дугайында лекцияларны дыңнаан.

ПАРТИЙЖИ АЖЫЛДЫҢ ЛЕНИНЧИ СТИЛИНИҢ ДУГАЙЫНДА

БАКУ. «Партийжи ажылдың ленинчи стили» деп темага конференция Бакуга болган. Ооң ажылынга Москваның, Бакунуң, Новосибирскиниң, Дон-да-Ростовтуң болгаш өске-даа хоорайларның эртемденнери киришкен. «Теорияның болгаш практиканың чаңгыс эви — ажылдың ленинчи стилиниң үндезини», «Массалар-биле харылзаа болгаш оларның чогаадыкчы арга-мергежилинге ханы идегел — ленинчи стильдиң онзагай демдээ» дээн чергелиг болгаш оон-даа өске илеткелдер улуг сонуургалды хайныктырган.

1917 чылдан бээр партия кежигүнү Мусейб Дадашевтиң чугаазы илеткелдерде кирген чүүлдерниң ёзулуг дириг амыдыралчы бадыткалы болган. Ильич-биле каш-даа удаа ужурашкан болгаш ооң-биле чугаалажып турган ол кижи Ильич-биле ужуражылгаларының дугайында бодунуң сактыышкыннарын база чугаалаан.

ДӨРТ МУҢ ПОЛИТИНФОРМАТОРЛАР

БЕЛГОРОД. Белгород облазта дөрт муң ажыг политинформаторлар ажылдап турар. Оларның хөй нуруузу-ла улуг-тукчу ажылдакчылар, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының тускай эртемниглери. Чуртта болгаш даштыкыда чугула болуушкуннар дугайында оларның дыңналыглары заводтарның цехтеринге, тудугларга, колхозтарга болгаш совхозтарга, албан организация черлеринге хөй-ниитиниң кичээнгейин чаалап ап турар.

Партия организацияларының идеологтуг ажылының дээштиин күштелдирер дугайында айтырыгны чугаалашкан областың партия активиниң хуралынга ылаңгыя политинформаторларның ажыл чорудулгазынче улуг кичээнгейни салган. Хөй-хөй хоорайларда болгаш районнарда, бүдүрүлгелерде политиктиг информация кылырының тускай хүннерин доктааткан деп, санал-онал бергеннер демдеглээн. Политиктиг информацияның клубтары оларга даас-кан идегелди ылаптыг бадыткап турар. Чижээ, Алексеевск районда клубтарның ажылы эки. Белгородта политинформаторларның семинарлары ай санында болуп турар болгаш дуржулга солчуушкуну база организастаттынган.

Бүгү идеологтуг ажылдың деңнелин улам ыңай бедидериниң оруктарын хурал демдеглээн.

(СЭТА-ның корр.).

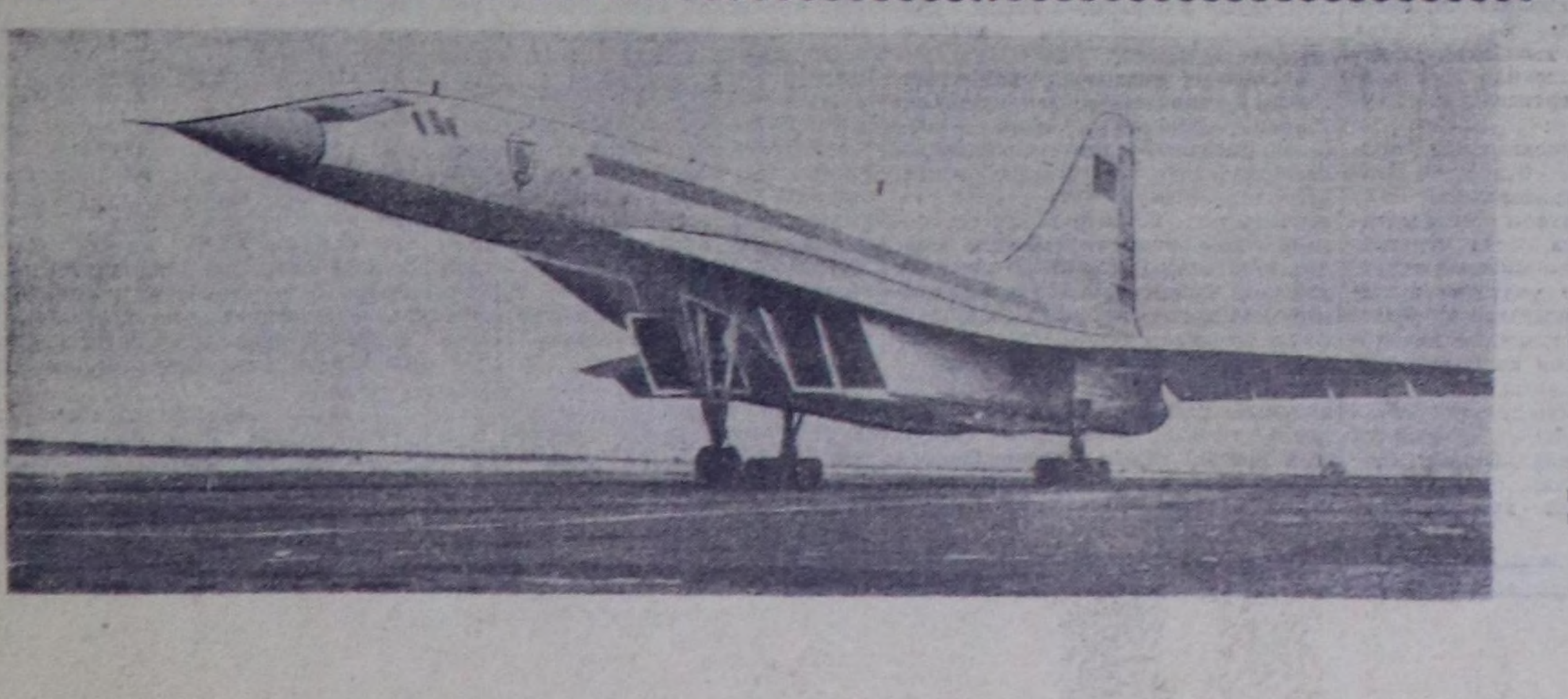

МОСКВА. Пассажирлер дажыглаар, үндеп дурген «ТУ-144» самолёт ССРЭ-ге 1968 чылдың декабрь 31-де ужудуушкун кылган. Самолёттуң пассажирлер дажыглаарынга ужарының дүргени шакта 2500 километр ыраар.

ЧУРУКТА: «ТУ-144» ужуп үнүптер дей бергенде.

Ю. ЧУПРИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

ТЫВА АССР-нин АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КӨДЭЭ, СУУР СОВЕДИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Хоойлузу

I БӨЛҮК. АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КӨДЭЭ, СУУР СОВЕДИН ТУРГУЗАРЫНЫҢ БАЗА АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНЫҢ КОЛ-КОЛ ПРИНЦИПТЕРИ

1 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза ооң каттыштырып турар девискээринде күрүне эрге-чагыргазының органы болуп турар болгаш хоойлу ёзугаар аңаа берген эргелерге дүүштүр тус черге хамаарышкан бүгү айтырыгларны нииити күрүнениң эрге-ажыктарын болгаш көдээниң, суурнуң ажылчы чоннарының эрге-ажыктарын барымдаалап шиитпирлээр.

Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи район, хоорай, республика (Тыва АССР-нин болгаш РСФСР-нин) база бүгү эвилел ужур-дузалыг айтырыгларны чугаалажып, шиитпирлээринге киржир.

2 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведин ук Советтиң девискээринде чурттап турар хамаатылар бүгү нииити, дең болгаш дорт соңгулда эргезинге үндезилеп, чажыт бадылаашкын-биле ийи чыл хуусаалыг кылдыр соңгуур.

Көдээ, суур Соведингe соңгулдалар чорударының чуруму «Тыва АССР-нин ажылчы чоннар депутаттарының район, хоорай, көдээ база суур Советтеринге соңгулдалар дугайында Дүрүм-биле» тодараттынар.

3 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза ССРЭ-нин Конституциязынга болгаш РСФСР-нин Конституциязынга база күрүне эрге-чагыргазының органнарының болгаш күрүне эргелелиниң органнарының дугайында Тыва АССР-нин Хоойлузунга дүүштүр Советтиң девискээринде ажыл-агыйлыг база социал-культура тургузуушкунун удуртур, көдээ, суур Совединиң бюджедин доктаадыр, аңаа чагырткан бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш организацияларының ажыл-чорудулгазын удуртур, хоойлуларны сагыырын, хөй-нииитиниң корум-чурумун болгаш хамаатыларның эргелерин камгалаарын хандырар, чурттуң камгалалыр аргаларын күштелдирерингe дузалаар.

Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза Советтиң девискээринде колхоз, совхозтарның, чурт үлетпүр бүдүрүлгелериниң, амыдырал хандырылга, садыг болгаш хөй-нииитиниң чемненилге, амыдырал хандырылга ажыл-агыйының черлериниң, кадык камгалал, чырыдыышкын, культура, харылзаа болгаш чоннуң хандырылгазын шуут дорт харылап турар үстүкү чагырганың өске-даа организацияларының ажылын хынаар, олар хоойлу-дүрүмнү канчаар сагып турарын хынаар, бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш организацияларның удуртукчуларының илеткелин дыңнап чугаалажыр база чоннуң социал-культура болгаш амыдырал хандырылгазының талазы-биле оларның ажыл-чорудулгазын углап башкарар.

4 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң ажыл-чорудулгазы болза коллективтиг удуртулгага, соңгукчуларның мурнунга депутаттарның база Советтиң болгаш чурттакчы чоннуң мурнунга күүсекчи комитеттиң доктаамал отчёттаашкынынга, Советтиң ажылынга ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштирерингe үндезилеттинип тургустунар.

Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза Советтиң девискээринде колхоз, совхозтарның, үлетпүр бүдүрүлге, албан организация черлериниң болгаш өске-даа организацияларның хөй-нииити организацияларының удуртукчулары-биле чоок харылзаалыг ажылдаар.

5 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза бодунуң ажыл-чорудулгазынга ССРЭ-нин Конституциязын, РСФСР-нин Конституциязын, күрүне эрге-чагыргазының органнарының болгаш күрүне эргелелиниң органнарының дугайында Тыва АССР-нин Хоойлуларын, «РСФСР-нин ажылчы чоннар депутаттарының көдээ болгаш суур Совединиң дугайында» РСФСР-нин Хоойлузун, «Тыва АССР-нин ажылчы чоннар депутаттарының көдээ болгаш суур Совединиң дугайында» Тыва АССР-нин Хоойлузун, ССРЭ-нин, РСФСР-нин болгаш Тыва АССР-нин өске-даа Хоойлуларын, ССРЭ-нин, РСФСР-нин база Тыва АССР-нин Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктарын болгаш доктаалдарын, ССРЭ-нин, РСФСР-нин база Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлеледериниң айтышкын, доктаалдарын, ажылчы чоннар депутаттарының үстүкү Советтериниң болгаш оларның күүсекчи комитеттериниң шиитпирлерин удуртулга болдурар.

6 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ база суур Совединиң бодунга бердинген эргелерге дүүштүр хүлээп алганы айтышкын, шиитпирлерин күүседири Советтиң девискээринде бүгү-ле колхоз, совхозтарга, үлетпүр бүдүрүлге, албан организация черлеринге болгаш өске-даа организацияларга, ол ышкаш албан дужаалдыг кижилерге база хамаатыларга ыяап-ла албан болур.

7 чүүл. Көдээ Советтерни, ажылчын, курорт, дача суурларын тургузары, каттыштырары, дүжүрери азы эде адаары, оларның девискээрин доктаадыры болгаш өскертири, көдээ Советтериниң төптерин өскээр шилчидип көжүрери, а ол ышкаш бир райондан өске районче көдээ Советтерни болгаш суурларны шилчидерде РСФСР-нин база Тыва АССР-нин хоойлу-дүрүмнериниң доктааткаңы чурум ёзугаар девискээрниң экономиктиг бүрүн чөрүүн, чурттакчы чоннуң санын болгаш ажылчы чоннарны хандырарының эрге-ажыктарын ёзугаар чогуур көдээ, суур Совединиң бодал-саналын барымдаалап чорудар.

8 чүүл. РСФСР-нин Күрүне тугунуң дугайында Саавырга дүүштүр ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң сессиязы болуп турар бажыңның кырынга РСФСР-нин күрүне тугун сессияның болуп турар үезинде, а көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединиң бажыңының кырынга ону доктаамал азар.

9 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи боду юридиктиг эргелерлиг болгаш Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунуң бадылааны хевир ёзугаар сүүде демдектиг таңмалыг болур.

II БӨЛҮК. АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КӨДЭЭ, СУУР СОВЕДИНИҢ ЭРГЕ, ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

10 чүүл. Планнаашкын, учёт база отчёт талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының суур, көдээ Соведи болза:

а) аңаа хамаарылгалыг ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң планнарын бадылаар;

б) аңаа хамаарышкан үлетпүр бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш организацияларының бүдүрүлге, саң-хөө планнарын бадылаар;

в) колхоз, совхозтарның база тус черниң үлетпүр бүдүрүлгелериниң перспективтиг болгаш чыл планнарын чугаалажып көөрүнге киржир, чуртталга тудуунуң, социал-культура, чоннуң амыдырал болгаш садыг хандырылгазының талазы-биле колхоз, совхозтарның, бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш үстүнде турар чагыргалыг организацияларның суурлар чаагайжыдылгазынга, тус черниң оруктарын тудуп кылырынга, ол черниң чиг-эт болгаш күш-ажыл курлавырларын ажыглаар талазы-биле бүдүрүлге, саң-хөө планнарының төлевилелдеринге саналдарын киирер;

г) үстүнде турар Советтиң күүсекчи комитединден Советтиң бодунуң девискээринде колхоз, совхозтарга, тус черниң үлетпүр бүдүрүлгелеринге база организацияларынга планныг көргүзүглер дугайында медээлерни алыр болгаш оларның күүседириниң хыналдазын боттандырар;

д) аңаа хамаарышкан үлетпүр бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш организацияларының учёт база отчёдунуң байдалын хынаар, доктааттынган майык ёзугаар ажыл-агый дептерин база чурттакчы чоннуң учёдун кылыр болгаш үстүнде турар күрүне органнарынга отчётту бээр;

е) херек таварылгада Советтиң девискээринде, колхоз, совхозтардан, ук черге хамаарышкан үлетпүр бүдүрүлге черлеринден болгаш организациялардан оларның ажылының дугайында доктааттынган статистиктиг болгаш өске-даа саң-медээлерни негеп айтырып алыр.

11 чүүл. Бюджет саң-хөөнүң талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) көдээ Советтиң база суурнуң бюджедин чугаалажып көөр болгаш бадылаар; орулга, чарыгдалдарның квартал аайы-биле хуваалдазын болгаш бюджет талазы-биле кассада бар саарылгалыг түңнү бадылаар; бюджет хөреңгизиниң чарыгдалдарын статья аайы-биле эде хуваар, херек таварылгада бюджеттиң акша-хөреңгизин бир бөлүктен өске бөлүкче, а ол ышкаш (ажыл төлевиринге чарыгдалдардан өскезин) бир статьядан өске статьяже көжүрер, көдээ, суур Совединиң бюджединиң күүселдезин организастаар, ооң күүселдезиниң дугайында отчётту чугаалажып көөр болгаш бадылаар;

б) көдээ, суур Совединиң бюджединде турар албан черлериниң сметазын бадылаар, оларның өй-шаанда акшаландырыышкынын болгаш үндүрген акша-хөреңгиниң шын чарыгдалын хандырар, а ол ышкаш ол албан черлериниң ажылдакчыларының ажыл төлевирин доктааттынган хуусаада берген турарын хандырар; бюджетке төлевирниң болгаш аңаа хамаарышкан үлетпүр бүдүрүлгелериниң база организацияларның акшаландырыышкынының хемчээлин доктаадыр; ССРЭ-нин Күрүне банкызының албан черлеринде ниикпе күрүнениң күш-ажылчы ажаалга кассаларында агар саннарны ажыдар дугайында айтырыгларны шиитпирлээр;

в) чондан үндүрүг, страхование болгаш өске-даа төлээшкиннерниң кирерин хандырар, көдээ Советтиң девискээринге ук төлевирлерни хүлээп алырының талазы-биле ажылды чорудар болгаш ССРЭ-нин Күрүне банкызының албан черлеринге оларны өй-шаанда дужааган турарын хандырар, суурнуң девискээринге чурттакчы чондан айыткан төлевирлерни хүлээп алыр талазы-биле күрүнениң күш-ажылчы ажаалга кассазының ажылынга дузалаар;

г) Советтиң девискээринде колхоз, совхозтар, бүдүрүлге черлери болгаш организациялар көдээ, суур Совединиң бюджединге төлевирлерин өй-шаанда киирген турарын, а ооң аңгыда колхозчуларның социал хандырылгазының төпчүткен эвилел фондузунга колхозтардан кирер төлевирлерни хынаар; ол айтырыглар талазы-биле колхоз, совхозтарның, бүдүрүлге черлериниң база организациялар удуртукчуларының илеткелин дыңнаар;

д) тус черниң үндүрүүнүң болгаш чыылдалар дугайында ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыының 2 чүүлүнге дүүштүр тус черниң үндүрүүнүң болгаш чыылдаларының талазы-биле, а ол ышкаш көдээ ажыл-агый үндүрүүнүң дугайында ССРЭ-нин Хоойлузунуң 18 чүүлүн ёзугаар көдээ ажыл-агыйның үндүрүүнүң талазы-биле районнарның, хоорайларның саң-хөө органнарының баш бурунгаар кылган түңнел бадыткалы-биле чиңгелделер тыпсыр;

е) көдээ, суур Совединиң бюджединиң күүселдезиниң үезинде немей алган акша-хөреңгини, а ол ышкаш орулгаларны ажыр күүсеткениниң ниикпе чарыгдалдардан камналганың түңнелинде чыл төнчүзүнде тургустунуп келир чарыгдалдардан орулгаларның көвүдээн түңүн аңаа хамаарышкан ажыл-агый болгаш социал-культура хемчеглерин, ооң иштинде көдээ, суур Совединиң күүскомунуң бажыңын тудар база септээринге, аңаа транспортту, чепсек-херекселдерни болгаш дерилгелерни тып садарынга акшаландырыышкынны угландырар (бо бөлүкте айыткан акша-хөреңгини көдээ, суур Совединден тыртып алырын болдурбас);

ж) көдээ, суур Соведингe берген лимит ёзугаар ССРЭ-нин Күрүне банкызының албан черлери хууда чуртталга тудуунга доктааткан чурум-биле акша чээлизин бээр дугайында шиитпирни хүлээп алыр;

з) күрүнениң күш-ажылчы ажаалга кассазының ажылынга болгаш эки-тураның камгалалын чорударынга дузалаар;

и) күштүг болуп турар хоойлу-дүрүмнерге дүүштүр көдээ чурттакчы чонга бот-онаалганы онаарын организастаар, бот-онаалганың акша-хөреңгизиниң күсели-биле чурттакчы чоннуң чыыштарының көргени хемчеглерни боттандырарын хандырар болгаш ол хөреңгиниң чарыгдалының дугайында чурттакчы чоннуң мурнунга отчёттаар;

к) көдээ, суур Совединиң бюджединде турар албан организация черлериниң аразында артык эт-хөреңгини болгаш дериг-херекселдерни эде хуваар.

12 чүүл. Көдээ ажыл-агый талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) хоойлу-дүрүмнерни колхоз, совхозтарның канчаар күүседип турарын, күрүне мурнунга планнар болгаш хүлээлгелериниң өй-шаанда күүселдезин хынаар;

б) колхоз, совхозтарның көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге, бүдүрүлге саң-хөө планнарын, күрүне мурнунга хүлээлгелерни күүседиринге, чер байлаан, материалдыг база күш-ажылчы курлавырларны чөп ажыглаарынга, дүжалал бүдүрүлге черлерин организастаарынга болгаш хөгжүдеринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, колхозчуларның база совхозтар ажылчыннарының, албан-хаакчыларның материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидеринге дуза көргүзер, ол айтырыглар талазы-биле Советтиң девискээринде колхозтарның баштаар черлериниң, совхозтар директорларының, бригадалар, фермалар база салбырлар удуртукчуларының илеткелдерин дыңнап чугаалажыр, оларга сүмелерни бээр, а эргежок чугула таварылгада үстүнде турар Советтиң күүскомунга бодунуң саналдарын киирер;

в) Советтиң девискээринде көдээ ажыл-агый артельдериниң уставтарының талазы-биле санал-оналдарны үстүнде турар Советтиң күүсекчи комитединге киирер, көдээ ажыл-агый артелиниң уставының сагылдазын хынаар;

г) колхоз, совхозтарда көдээ ажыл-агый техниказын, тудугларны, а ооң аңгыда минералдыг чемиштидилгелерни база хоран химикаттарны шын ажыглап база камнап кадагалап турарын хынаар;

д) колхозтар аразының бүдүрүлге харылзааларын хөгжүдеринге, колхозтар аразының бүдүрүлгелериниң база организацияларының ажылынга дузалаар;

е) колхоз, совхозтарның болгаш күрүне база хөй-нииити, ажыл-агый черлериниң тарылга шөлдерин база олурткан үнүштерни камгалаар талазы-биле хемчеглерниң боттанылгазын, колхоз, совхозтарның, ыяш ажыл-агый болгаш өске-даа бүдүрүлге, албан черлери, организациялар болгаш хамаатылар көдээ ажыл-агый үнүштериниң хоралакчылары, аарыглары-биле демисежилериниң ыяап-ла чорудар хемчеглерин күүседип турарын, камгалалдың химиктиг чүүлдерин хереглеп турар үеде айыыл чок чоруктуң техниказын болгаш үнүш-дүжүт камгалалының талазы-биле чурумнарны сагыырын хынаар;

ж) колхоз, совхозтарның мал фермаларының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң, организацияларның ветеринар-санитарлыг байдалын, хамаатыларның хуу өнчүзүнде турар малын ажаап карактаарының ветеринарлыг дүрүмнерин оларның сагып турарын, а ооң аңгыда күштүг болуп турар хоойлу-дүрүмге дүүштүр карантин дүрүмнерин сагыырын болгаш мал аарыгларын баш бурунгаар болдурбас база ону узуткаар талазы-биле кайы-бир хемчеглерниң күүселдезин хынаар;

з) көдээ ажыл-агый продуктуларының артыкшылын садып алыр талазы-биле Советтиң девискээринде белеткел организацияларының ажылын хынаар;

и) мелиорация ажылының планының күүселдезин, кургаткан черлерни шиңгээдир болгаш шын ажыглап турарын хынаар, күрүне база колхозтарның арга-арыгларын тарып өстүрер болгаш камгалаар, арга-ыяштың мелиорациязының болгаш арга-арыг сайгарылгазының талазы-биле хемчеглерни чорударынга дузалаар, эргежок чугула таварылгада ол айтырыглар талазы-биле үстүнде турар Советтиң күүсекчи комитединге бодунуң саналдарын киирер;

к) бойдус камгалалының дугайында бүгү-ле бүдүрүлге, албан организация болгаш хамаатыларның хоойлу-дүрүмнерин сагып турарын болгаш бойдус курлавырларының база дириг амытаннарны камнап кадагалаар болгаш катап тургузар талазы-биле хемчеглерниң күүселдезин хынаар, аңнаашкынның болгаш балыктаашкынның доктааттынган дүрүмнериниң күүселдезин хайгаараар.

13 чүүл. Чер ажыглалының талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) Советтиң девискээринге бүгүле чер ажыглакчыларының черни ажыглаар дугайында хоойлу-дүрүмнерни сагыырын, хөрзүнүнүң үрелиишкини-биле демисел талазы-биле хемчеглерниң күүселдезин хынаар;

б) чурттакчылыг көдээ черниң, суурнуң черинден чер участогун хоойлу-дүрүмде доктааткан хемчээл болгаш чурум ёзугаар үндүрүп бээр дугайында шиитпирлерни хүлээп алыр;

в) колхоз, совхозтарның кодан чанының фондузун, бажың чанының чер участогунуң нормаларын шын сагыырын хынаар, хамаатыларның аразында чер талазы-биле чаргы-маргылдааларын шиитпирлээр;

г) доктааттынган чурум ёзугаар күрүне курлавырларындан көдээ, суур Соведингe үндүрүп берген черден огород, сиген шөлү база одар кылдыр участоктарны үлетпүр бүдүрүлге, организацияларның база хамаатыларның аразынга хуваар.

14 чүүл. Үлетпүр талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) чурт үлетпүрүнүң аңаа чагырткан бүдүрүлге черлериниң ажылын удуртур болгаш оларның бүдүрүлге, саң-хөө планнарының күүселдезин хандырар;

б) Советтиң девискээринде турар, ынчалза-даа үстүнде черлерге чагырткан үлетпүр бүдүрүлге черлериниң хоойлу-дүрүм сагылдазын хынаар;

в) Советтиң девискээринде бүдүрүлге черлериниң бүдүрүлгени хөгжүдеринге, материалдыг болгаш күш-ажылдың курлавырларын чөп ажыглаарынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарынга, ажылчын, албан-хаакчыларның материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидеринге дузалаар, тус черниң чиг-эдиниң баазазынга, а ол ышкаш Советтиң девискээринде үлетпүр бүдүрүлге черлериниң бүдүрүп кылган чүүлдериниң артыышындан калбак хереглелдиң бараанналарын болгаш тудуг материалдары бүдүрүп кылырын хөгжүдер, көдээ ажыл-агый продуктуларын эде болбаазырадыр, улустуң ажык-тывыш болгаш ус-дарган чоруун хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни хүлээп алыр, демир аймаанга хамаарышпас казымалдарны (дой-довурак, элезин, даш болгаш өске-даа) шын ажыглаарын хайгаараар, чурт иштиниң чиг-эдиниң болгаш оттулар чүүлүнүң немелде курлавырларын илередир, балык болгаш аңныыр тывыжын хөгжүдер хемчеглерни алыр, бо айтырыглар талазы-биле үлетпүр бүдүрүлге черлериниң удуртукчуларының илеткелин дыңнап чугаалажыр, оларга сүмелерни бээр, а эргежок чугула таварылгада үстүнде турар Советтиң күүсекчи комитединге бодунуң саналдарын киирер.

15 чүүл. Тудуг, транспорт база садыг талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) Советтиң девискээринде чурттакчылыг черлерниң планнаашкынының болгаш четче тудуушкунунуң төлевилелдерин чугаалажып көөр база үстүнде турар Советтиң күүскомунче ону киирер, тудуг планын сагып турарын хынаар, бир эвес тудуг чурттакчылыг черлериниң тудут планын үреп турар болза, ону соксадыр;

б) Советтиң девискээринде чуртталга бажыңнарының, социал-культура албан черлериниң, садыг база нииитиниң чемненилге, коммунал ажыл-агый болгаш амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң тудуунуң чоруп турарын хынаар, ол тудугларның тудуушкунунуң чоруп турарының дугайында колхоз, совхозтар, бүдүрүлге база тудуг организацияларының удуртукчуларының илеткелдерин дыңнап чугаалажыр;

в) чер-чер Советтеринге үндүрүп берип турар акша-хөреңгиниң күсели-биле чуртталга бажыңнарының, коммунал бүдүрүлге база суг дамчыдылгазы, канализация, энергия хандырылгазы болгаш газ ажыл-агыйы, суг хөөлбектери, кудуктар, чунар-бажыңнар дээн ышкаш дерилге эт-херекселдерниң тудуун организастаар;

г) Советтиң девискээринде колхоз, совхозтарның, бүдүрүлге болгаш өске-даа организациялар-биле дугурушканы ёзугаар чуртталга-коммунал тудуунга база чуртталга коммунал ажыл-агыйының тудугларын септээринге үндүрген акша-хөреңгини кады ажыглаар дугайында айтырыгларны шиитпирлээр, херек таварылгада ол акша-хөреңгини төпчүдүп мөөңнээр;

д) тус черге ужур-дузалыг оруктарны, көвүрүглерни, аргыжылга херекселдерин тудар болгаш септээрин организастаар, оларның бүдүн аңаа байдалын хынаар, доктааттынган чурум ёзугаар ол ажылдарга колхоз, совхозтарны, үлетпүр бүдүрүлгелерни база өске-даа организацияларны киириштирер;

е) колхоз, совхозтарның, үлетпүр, транспорт, тудуг база өске-даа бүдүрүлге болгаш ажыл-агый организациялары автомобиль оруктарының тудуунуң болгаш септелгезиниң планнарын күүседип турарын хынаар;

ж) Советтиң девискээринде чурттакчы чоннуу автомобиль болгаш транспорттуң өске-даа хевирлери-биле транспорт организацияларының хандырып турарын хынаар;

з) бойдустуң айыыл-халавы, өрт-биле демисежири, аарыг кижилерни сөөртүп чедирери, улуг аарыг кижилерге эмнелге ажылдакчыларының чалаттырып баарынга болгаш өске-даа дүрген херек таварылгада транспортту бээр дугайында колхоз, совхозтарга, бүдүрүлге, албан черлеринге болгаш өске-даа организацияларга айтышкын бээр;

и) тус черге телефон, почта харылзаазын, радиожудулга болгаш телевидениени сайзырадырынга, харылзаа шугумнарының тудуун септээринге болгаш камгалаарынга харылзаа органнарынга дузалажыр; Советтиң девискээринде чурттакчы чоннуң почта дамчыштыр чорудуп турар чүүлдерин сөөртүп база чедирип турар талазы-биле харылзаа салбырларының ажылын хынаар.

16 чүүл. Чуртталга-коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдылга талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) аңаа хамаарышкан чуртталга-коммунал ажыл-агыйын удуртур; ооң эргезинде турар чуртталга бажыңнары, коммунал бүдүрүлге черлери, административтиг болгаш өске-даа бажың-балгаттың шын ажыглалын хандырар, оларның капитал болгаш үүрмек септелгезин организастаар; чуртталга бажыңнары болбайн турар аңаа хамаарылгалыг оран-бажыңның ажыл-агыйы шын ажыглалын хандырар;

б) ооң девискээринде колхоз, совхозтарның, үлетпүр бүдүрүлге, албан черлериниң база үстүкү-даа черлерге чагырткан өске-даа организацияларның чуртталга-коммунал ажыл-агыйының ажыл-чорудулгазын, аңаа хамаарышкан чуртталга фондузунуң, коммунал бүдүрүлгелериниң база тудугларының шын ажыглалын хынаар;

в) Советтиң эргезинде турар чуртталга фондузун хуваар, хоойлу-дүрүмде тускай көрдүнген таварылгалардан аңгыда, күрүне, кооператив база хөй-нииити организацияларының чуртталга шөлүн хуваар дугайында профессионал эвилелдериниң фабрик-завод комитеттериниң, чер-черде месткомнарының администрация-биле кады үндүрген шиитпирлерин бадылаар;

г) улус өөредилгезиниң, культура болгаш кадык камгалалының көдээ, суур Совединиң бюджединде турар албан черлерин одаар чүүл, чырык болгаш дериг-херексел-биле хандырар, оларның бажың-балгадын септээр, ол албан черлериниң ажылдакчыларынга чогуур чуртталга-амыдырал байдалын тургузар талазы-биле хемчеглерни алыр, айыткан хемчеглерни күүседиринге оларның кайы эргелелге хамаарышканы хамаан чокка колхоз, совхозтарны, үлетпүр бүдүрүлге черлерин база өске-даа организацияларны киириштирер;

д) чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазын чорудар, оларның кайы эргелелге хамаарышканы хамаан чокка чаагайжыдылга ажылынга колхоз, совхозтарны, үлетпүр бүдүрүлгелерни болгаш өске-даа организацияларны киириштирер; колхоз, совхозтарның, үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш өске-даа организацияларның чөпшээрели-биле чаагайжыдылгага оларның үндүргени акша-хөреңгини каттыштырар; бүдүрүлге девискээрлериниң чаагайжыдылгазын хынаар; чурттакчылыг черлерниң ногаанчыдылгазын организастаар; тарып олурткан үнүштерни камгалаар болгаш ажаап карактаар, суг хөөлбектерин база ажылчы чоннарның дыштанылга черлерин камгалаар хемчеглерни алыр; бар болуп турар хоойлу-дүрүмге дүүштүр кудумчуларга, шөлдерге болгаш чурттакчылыг черлерниң өске-даа кол-кол кезектеринге аттарны тыпсыр, бажыңнарның дугаарлаашкынын чорудар;

е) Советке чагырткан чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелериниң удуртукчуларын чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң органнары-биле дугурушканы ёзугаар бадылаар болгаш хостаар;

ж) чевеглерни болгаш акы-дуңма хөөрлерин чогуур байдалга тургузарын хандырар.

17 чүүл. Садыг, нииитиниң чемненилге база чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) Советтиң девискээринде күрүне, кооператив база колхоз садыын хынаар; садыг база нииитиниң чемненилге черлерин таарыштыр тургузарының болгаш специализастаарының планнарын бадылаар; чоннуң садыг хандырылгазының дециштиг хевирлерин шиңгээдиринге дузалаар;

б) чоннуң амыдырал хандырылгазын организастаар, хеп чуур, баш таарар черлериниң, идик кылыр база даарапыр мастерскаяларының четкизин, идик-хеп болгаш ажыл-агыйның эргежок чугула дериг-херекселдерин септээр мастерскаяларны калбартыр талазы-биле хемчеглерни алыр, оларның ажылын хынаар, амыдырал хандырылгазының чаа арга-хевирлерин шиңгээдиринге дузалаар;

в) магазиннерниң, столоваяларның, чайнаяларның, рыноктарның ажылын, садыгның корум-чурумун, доктааттынган өртектерни сагыырын болгаш садып алыкчыларның культурлуг хандырылгазын, чурттакчы чоннуң негелдезин көрүп турган, аъш-чем база үлетпүр бараанңарын өй-шаанда сөөртүп чедирерин хынаар;

г) көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг-этти болбаазырадып кылыр база садар талазы-биле хереглел кооперациязының бүдүрүлге черлериниң ажылын хынаар;

д) бараан саарылгазының доктааттынган планнарын болгаш өске-даа планныг даалгаларының канчаар күүсеттинип турарының дугайында садыг, нииитиниң чемненилге черлериниң, көдээде хереглел нииитилелдериниң баштаар черлериниң удуртукчуларының, а ол ышкаш амыдырал хандырылга черлериниң бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының дугайында оларның удуртукчуларының илеткелдерин дыңнап чугаалажыр;

е) хереглекчилер нииитилелиниң Уставының сагылдазын хынаар;

ж) амыдырал хандырылга эргелелиниң үстүкү органнары-биле дугуржуп сүмелешкенин ёзугаар чоннуң амыдырал хандырылгазының Советке чагырткан бүдүрүлге черлериниң удуртукчуларын бадылаар болгаш хостаар;

з) тус черниң байдалын өөренип көрүп турган, садыг, нииитиниң чемненилге база чоннуң амыдырал хандырылга черлериниң ажылын чурттакчы чонга эптиг кылдыр доктаадыр, оларның ажылының үешагын сагып турарын хынаар.

18 чүүл. Улус өөредилгезиниң талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) бүгү-нииитиниң ыяап-ла өөредилгезин хандырар; школа назылыг уругларның учёдун чорудар;

б) Советтиң девискээринде школаларның, интернаттарның, школа назыны четпээн база школадан дашкаар уруглар албан черлериниң ажылын хынаар;

в) күштүг болуп турар хоойлу-дүрүмге дүүштүр көдээ, суур Совединиң бюджединде турар узаткан хүн чурумнуг школаларга (бөлүктерге) уругларның чеми дээш төлевирден хостаарының, а ол ышкаш шуут мал ажылында ажылдап турар үндезин чурттакчы колхозчуларның болгаш совхоз ажылчыннарының уругларын нииити билигниң эге, сес чыл база ортумак школаларынга күрүне хандырылгазынга хүлээп алырының айтырыгларын шиитпирлээр;

г) школаларның, школа-интернаттарның, школа назыны четпээн база школадан дашкаар уруглар албан черлериниң четкизин калбартырының хемчеглерин алыр; школаларны, школа назыны четпээн база школадан дашкаар доктаамал база сезоннуг уруглар албан черлерин боттарының күсели-биле тудар дугайында колхоз, совхозтарның болгаш үлетпүр бүдүрүлге черлериниң эгелекчи чорууун деткиир, Советтиң девискээринге оларны таарыштыр тургузар дугайында айтырыгларны шиитпирлээр;

д) ада-иезиниң азырал хайгааралы чок арткан уругларны школа-интернаттарга, уруглар бажыңнарынга болгаш хамаатыларның кижизидилгезинге тургузары-биле хемчеглерни алыр; Советтиң девискээринде турар уруглар бажыңнарының ажылын хынаар, назы четпээннерниң хайгаарал чок чорууун болдурбас талазы-биле ажылды чорудар;

е) нииити билигниң эге, сес чыл база ортумак школаларының көдээде өөреникчилериниң чурттап турар чери-биле школа-биле аразынга халас аргыжарын хандырар хемчеглерни алыр;

ж) улус өөредилгезиниң азы кадык камгалалының үстүкү органнары-биле дугуржуп сүмелешкенин ёзугаар Советке хамаарышкан школаларның болгаш школа назыны четпээн база школадан дашкаар уруглар албан черлериниң удуртукчуларын бадылаар болгаш хостаар;

з) бюджеттиң акша-хөреңгизиниң күсели-биле, колхозтарның, хереглекчилер нииитилелиниң база профэвилелдериниң акша-хөреңгизин киириштирип турган, школаларга бүгү-нииити өөредилгезиниң фондузун тургузар; школаларның аразынга бүгү-нииити өөредилгезиниң фондузун хуваар, ол фондунуң шын ажыглалын хынаар.

19 чүүл. Культура чырыдыышкын ажылының талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) Советке чагырткан көдээ клубтарның, Культура бажыңнарының, библиотекаларның, кызыл-булуңнарның болгаш культураның өске-даа албан черлериниң ажылын хынаар, Советтиң девискээринде турар культураның өске-даа албан черлериниң ажылын оларның кымга чагыртканы хамаан чокка хынаар болгаш углап башкарар; культура албан черлериниң четкизин калбартыр талазы-биле хемчеглерни алыр;

б) Советке хамаарышкан культура албан черлериниң тускай акша-хөреңгизиниң ажыглалының шын, шын эвезин, а ол ышкаш колхозтарның, хереглекчилер нииитилелдериниң культура фондузунга акша-хөреңгини шын киирип турарын болгаш чарыгдалын хынаар база эргежок чугула таварылгада оларның-биле дугуржуп турган, айыткан акша-хөреңгилерни төпчүдүп ажыглаар хемчеглерни алыр;

в) чурттакчы чонга лекциялар, илеткелдер, беседалар чорудар, номчулгалар организастаар; эртем-чырыдыышкын, хөй-нииити организацияларының ажылынга дузалаар;

г) культура эргелелиниң үстүкү органнары-биле дугуржуп турган, Советке чагырткан культура албан черлериниң удуртукчуларын бадылаар болгаш хостаар;

д) чурттакчы чоннуң кино хандырылгазын доктаамал болдурар, улустуң чогаадыкчы чорууун болгаш бот-тывынгыр уран чүүлдү сайзырадырының хемчеглерин алыр;

е) күрүне байырлалдары, алдарлыг хүннер-биле холбашкан массалыг хемчеглерни чорудар; чаа хамааты аажы-чаңнарны амыдыралга шиңгээдиринге дузалаар;

ж) Советтиң девискээринде төөгү, төөгү-революстуг база мемориалдыг тураскаалдарны, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның, культураның, уран чүүлдүң, архитектураның, археологияның болгаш камгалалдыг черлерниң камгалалын хандырар.

20 чүүл. Кадык камгалал база не-чаш камгалалының, күш-культура болгаш спорт талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) чурттакчы чонга эмнелгениң халас дузазын көргүзер хемчеглерни алыр; көдээ, суур Совединиң бюджединде турар эмнелге албан черлериниң ажылын организастап удуртур; Советтиң девискээринде турар үстүкү чагыртылгалыг эмнелге черлериниң ажылын организастап турарын хынаар;

б) Советтиң девискээринге участок эмнелгелерин, божулга бажыңнарын, фельдшер-акушер пункттарын, аптека база эмнелгениң өске-даа албан черлерин шын таарыштыр тургузар хемчеглерни алыр;

в) чоннуң эмнелге база санитар-профилактиктиг хандырылгазының дугайында Советтиң девискээринде турар эмнелге албан черлериниң удуртукчуларының илеткелдерин дыңнап чугаалажыр;

г) кадык камгалалының үстүкү органнары-биле дугуржуп сүмелешкени ёзугаар Советке чагырткан эмнелге албан черлериниң удуртукчуларын бадылаар болгаш хостаар;

д) чурттакчы чоннуң ортузунга санитар-профилактиктиг болгаш эпидемияга удур хемчеглерни чорударынга, санитар-чырыдыышкын ажылын организастаарынга кадык камгалал органнарынга дузалаар; чурттакчылыг черлерниң, суг хандырылгазының достеринин, садыг база хөй-нииитиниң чемненилге, чуртталга, школа болгаш өске-даа албан черлериниң санитарлыг байдалын хынаар;

е) халдавырлыг аарыглар тыптып үнүп келген таварылгада аарыг кижилерни чыттырар бажың-балгатты ажыглаар хемчеглерни алыр, карантин хевирлиг хемчеглерни чорудар болгаш ооң күүселдезин хынаар;

ж) чурттакчы чоннуң ортузунга күш-культураны массалыг хөгжүдер, спорт шөлдерин болгаш спорттуң өске-даа тудугларын кылыр хемчеглерни алыр;

з) не-чаштың камгалалының талазы-биле хемчеглерни ап чорударын хандырар;

и) хөй уруглуг иелерге «Маадыр ие» деп хүндүлүг ат тыпсыр база хөй уруглуг иелерни «Иениң алдары» орден-биле болгаш «Иениң медалы» медальдар-биле шаңнаар дугайында үстүнде турар Советтиң күүскомунуң мурнунга айтырыгны тургузар.

21 чүүл. Күш-ажыл болгаш социал хандырылга талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) хамаатыларны ажылга киирер, тускай мергежил чедип алырда оларга дузалажыр; күш-ажылдың хоойлу-дүрүмнерин, Советтиң девискээринде турар колхоз, совхозтарда болгаш үлетпүр бүдүрүлге черлеринде күш-ажыл камгалалының база техниканың айыыл чок чорууунуң дүрүмнерин сагыырын профэвилел организациялары-биле кады хынаарынга киржир, элээди уругларны болгаш аныяктарны ажылга хүлээп ап база ажылдан үндүрүп турарының дүрүмнериниң сагылдазын хынаар;

б) инвалидтерниң, шериг албанныгларның, өлген дайынчыларның болгаш партизаннарның өг-бүлелериниң кежигүннериниң ажылга кирерин хандырар; инвалидтерниң тускай мергежил өөредилгезинге дузалаар;

в) пенсия хоойлу-дүрүмүнүң сагылдазын хынаар; ажылчыннарга, албан-хаакчыларга, колхозчуларга болгаш оларның өг-бүлелериниң кежигүннеринге пенсия тыпсыры-биле эргежок чугула таварылгада дузалажыр; колхозчуларның социал хандырылга чөвүлелдериниң, а ол ышкаш колхозтарда хөй-нииитиниң дузалаар кассаларының ажылын хынаар; колхозчуларның күш-ажыл дептерлерин шын долдуруп турарын болгаш колхозтарда архив документилериниң кадагалалын хынаар;

г) күрүне пенсиязын алыр эрге чок кижилерге, көдээ, суур Совединиң бюджединде көрдүнген чарыгдалдарга дүүштүр дузаламчы тыпсыр;

д) хөй уруглуг база бот иелерге дузаламчы тыпсыр база чайгаар болур айыыл халаптан качыдаан хамаатыларга бир угда дузаламчы бээр дугайында үстүкү Советтиң күүсекчи комитединге санал киирер; кыска хуусаада хүлээлге эртирер шериг албанныгларның өг-бүлезинге хоойлу-дүрүмде көрдүнген дузаламчыларны тыпсырынга дузалаар;

е) хөй уруглуг өг-бүлелерге материал болгаш чуртталга-амыдырал байдалын экижидер дугайында сагыш салыр;

ж) социал хандырылга органнарын дамчыштыр инвалидтер база чөнүп кырааннар бажыңнарынга аңаа турары эргежок чугула апарган кижилерни аппарып тургузар хемчеглерни алыр, инвалидтерниң болгаш чөнүп кырааннарның колхозтар база колхозтар аразының бажыңнарын тудуп тургузарынга дузалаар; инвалидтер болгаш чөнүп кырааннар бажыңнарының ажылын хынаар.

22 чүүл. Социалистиг хоойлу-дүрүмнү, күрүне база хөй-нииитиниң корум-чурумун болгаш хамаатылар эргелерин камгалаарын хандырар та-

(Төнчүзү 3-кү арында).

ТЫВА АССР-ниң АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КӨДЭЭ, СУУР СОВЕДИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Хоойлузу

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

лазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) Советтиң девискээринде турар колхоз, совхозтарның, бүдүрүлге, албан черлери болгаш өске-даа организацияларның, а ол ышкаш албан-дужаалдыг кижилерниң база хамаатыларның хоойлу-дүрүм сагылдазын хынаар; хамаатыларның политиктиг, күш-ажылчы, чуртталга база өске-даа хуу болгаш эт-хөреңги эргелерин база хоойлу ёзугаар эрге-ажыктарын камгалаарын хандырар;

б) колхозчуларның болгаш херeглекчилер ниитилелдериниң хуучу кежигүннериниң, колхозтар база сельпо баштаар черлериниң хуралдарының хоойлу-дүрүм биле чөрүшкек шиитпирлериниң, чер ажыглалының, чаагайжыдылганың, чурттакчылыг черлерниң четче тудуузунуң, бойдус, төөгү болгаш культура тураскаалдарының камгалалының, чуртталга фондузун, коммунал-амыдырал бүдүрүлгелериниң, спорт болгаш массалыг ажыглалдың өске-даа черлериниң тудугларын ажыглап эдилээриниң айтырыгларының талазы-биле Советтиң девискээринде турар, үстүкү чагыргалыг үлетпүр бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш организацияларның удуртукчуларының дужаалдарының база айтышкыннарының күүселдезин доктаадыр болгаш ол дугайын чогуур үстүкү органнарга дыңнадыр;

в) Советтиң девискээринде колхоз, совхозтарда, үлетпүр бүдүрүлге черлеринде база организацияларда улусчу контроль бөлүктериниң ажылынга дузалаар;

г) колхозтарда база хамаатыларның чурттап турар чериниң аайы-биле хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының талазы-биле улусчу дружиналарның ажыл-чорудулгазын удуртур; Советтиң девискээринде милицияның участок төлээзиниң ажылын хынаар;

д) хамаатыларны хүлээп алырын таарыштырар: хоойлуда доктааттынган хуусаада ажылчы чоннарның саналдарын, билдиришкиннерин, хомудалдарын чугаалажып көөр; Советтиң девискээринде колхоз, совхозтарда, бүдүрүлге, албан черлеринде болгаш өске-даа организацияларда саналдарны, билдиришкиннерни болгаш хомудалдарны көрүп турарының чурумун хынаар;

е) доктааттынган чурум-биле хамаатыларның үндүр, киир бижилгезин кылыр; удуртукчу кижилерниң болгаш хамаатыларның паспорт системазының чурумун күүседирин хандырар;

ж) РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң хоойлу-дүрүмүнде доктааттынган чурумну үрээн таварылгаларда хөй-ниитиниң корум-чурумун, чурттакчылыг черлерниң арыг-шевер болурун хандырып турар чурумнарны, бойдус, төөгү база культураның тураскаалдарын, чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазының болгаш тудуузунуң, спирт аймаан садыглаарының чурумун үрээни, колхоз, совхозтарда тарылганы малга чиртип, чаза бастырганы база өске-даа хажыдыышкыннар дээш административтиг хемчеглерни оңаар;

з) административтиг шугум-биле торгаар ужурлуг чурум үрээшкининиң херээн көөрү-биле үстүнде турар Советтиң чөпшээрелин ёзугаар көдээ, суур Совединиң чаңынга административтиг комиссияны тургузар, ооң ажыл-чорудулгазын хынаар;

и) РСФСР-ниң хоойлу-дүрүмүнге дүүштүр хамааты байдалдың актыларын бүрүткээр;

к) азырап хайгаараар кижилерни томуйлаар, боттарының хүлээлгезин оларның күүседип турарын хынаар;

л) ажылчын, албан-хаакчыларның болгаш колхозчу (тараачын) өг-бүлениң өг-бүле талазы-биле эт-хөреңги үлежилгезин бүрүткээр;

м) РСФСР-ниң күрүне нотариадының дугайында Саавырга дүүштүр нотариалдыг ажылды чорудар;

н) хоойлу-дүрүмнүң көргени ёзугаар кижиниң бодун, өг-бүле байдалын болгаш өске-даа чүүлдерни шынзыдып турар справкаларны бээр;

о) ажыглал чок эт-хөреңгини, а ол ышкаш күрүнеге салгал ёзугаар шилчип келген эт-хөреңгини камгалап, кадагалаар болгаш ажыглаар хемчеглерни алыр;

п) чурттакчылыг черлерге өртке удур хемчеглерни чорударын организастаар; эки-тураныӊ улусчу дружиналарының ажылын удуртур;

р) «Өртке эрес-дидим болганы дээш», «Сугга дүшкеннерни камгалап алганы дээш» деп медальдар-биле шаңнаарынга киирер дугайында үстүнде турар Советтиң күүскомунга айтырыгны тургузар;

с) чайгаар болган айыыл-халаптың уржуктарын болдурбас, ону узуткаар хемчеглерни алыр, эргежок чугула таварылгада чайгаар болган айыыл-биле демиселге база ооң уржуктарын узуткаарынче углаңган демиселге доктааткан чурум-биле чонну киириштирер;

т) шажын чүдүлгезиниң дугайында хоойлу-дүрүмнүң сагылгазын хынаар.

23 чүүл. Камгалал ажылының талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза:

а) бүгү ниитиниң шериг хүлээлгезиниң дугайында Хоойлуну бүгү хамаатыларның ылак күүседирин хандырар; доктааттынган чурум-биле шериг хүлээлгелиглерниң болгаш шеригге келдиртирлерниң баштайгы учётун чорудар; шериг комиссариаттарынче оларны кыйгырткан дугайында шериг назылыгларга база шеригге келдиртирлерге дыңнадыр болгаш ол келдиришкин ёзугаар өй-шаанда кээринге дузалаар;

б) хамааты камгалалын организастаар талазы-биле хемчеглерни алыр;

в) ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден курлавырже үнген болгаш халашкан хамаатыларның ажылга кирерин хандырар;

г) чоннуң, ылаңгыя аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды чорудар.

24 чүүл. «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунда көрдүнген айтырыглардан аңгыда ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи болза, ССР Эвилелиниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң хоойлу-дүрүмнери-биле ооң эргезинге хамаарыштырган ажыл-агый болгаш социал-культура тудуунуң талазы-биле өске-даа айтырыгларны шиитпирлеп болур.

III БӨЛҮК. АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КӨДЭЭ, СУУР СОВЕДИНИҢ АЖЫЛЫН ОРГАНИЗАСТААРЫ

I. АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КӨДЭЭ, СУУР СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЛАРЫ

25 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң сессиязын Советтиң күүсекчи комитеди чылда алдыдан эвээш эвес, азы ийи айда бир катап чыылдырар.

Көдээ, суур Совединиң сессиязын оон аңгыда көдээ, суур Совединиң депутаттарының ниити санының үштүң бир хуузундан эвээш эвезиниң негээни-биле база чыылдырып болур.

Үүрмек сууржуташтар колдаан ыраккы даглыг болгаш тайга районнарга көдээ Советтерниң сессиязын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чөпшээрели-биле бир чылда дөрттеп эвээш эвес катап чыылдырып болур.

Чаа соңгуткан көдээ, суур Совединиң бирги сессиязын мурнуку чыылданың көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди соңгулдалар эрткен соонда ийи неделя хуусаадан орай эвесте чыылдырар болгаш көдээ, суур Совединиң эң улуг депутаттарының бирээзи ажыдар.

Чаа тургустунган көдээ Советке, суурга көдээ, суур Совединиң бирги сессиязын көдээ Советти чаа тургускан азы чурттакчылыг черни ажылчын, курорт, дача суурларынга каттыштырган таварылгада ийи неделядан орай эвес хуусаада, а чаа тургустунган көдээ, суур Совединге соңгулдалар чоруткан таварылгада — чогуур көдээ, суур Совединиң соңгулдаларының болган хүнүнден ийи неделядан эвээш эвес хуусаада ажылчы чоннар депутаттарының үстүнде турар Совединиң күүсекчи комитеди чыылдырар.

26 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң сессиязын чыылдырарының үезин база эрттирер чериниң дугайын, а оон аңгыда Советке чугаалажып көөрү-биле киирген айтырыглар дугайында көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди депутаттарга болгаш чурттакчы чонга сессияга чедир беш хонуктан эвээш эвес үеде дыңнадыр.

27 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң сессиязын Советтиң күүсекчи комитединиң даргазы ажыдар. Сессияның херээн эргелеп эрттирери-биле депутаттарның арасындан даргазын болгаш секретарын соңгуур.

28 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң сессиязы көдээ, суур Совединиң депутаттарының үштүң ийи кезээнден эвээш эвези бар турда күштүг болур.

Көдээ, суур Совединиң сессиязынга үстүнде турар Советтерниң депутаттары, а ол ышкаш сессияга чалаткан хамаатылар болгаш күрүне органнарының, хөй-ниити организацияларының, үлетпүр бүдүрүлге, албан черлериниң, колхозтарның база совхозтарның төлээлекчилери чөвүлээр эргелиг олуржур.

29 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң сессиязынга чугаалажып көөр айтырыгларны ооң күүсекчи комитеди, көдээ, суур Совединиң доктаамал комиссиялары болгаш депутаттары киирер.

Көдээ, суур Совединиң сессиязының хүн айтырыынга саналдарны Советтиң девискээринде турар колхозтарның баштаар черлери, совхозтарның, үлетпүр бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш өске-даа организацияларның администрацияларының ниити хуралындан болгаш көдээ чыыштардан киирип болур.

Сессияның хүн айтырыын болгаш ажылының эртер чурумун көдээ, суур Соведи бадылаар.

30 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң сессиязынга көдээ, суур Совединиң эргезинге хамааржып турар кандыг-даа айтырыгны көөр, ынчангаш чүгле сессияларга дараазында айтырыгларны шиитпирлеп болур:

а) депутаттарның эргелерин күштүг деп көөрү; депутаттарның бодунуң билдиришкинин ёзугаар депутат эргелерин дүжүрери;

б) депутаттарның негелде дилээ-биле шиитпирлерни хүлээп алыры;

в) күүсекчи комитетти соңгууру болгаш ооң составын өскертири; доктаамал комиссияларны тургузары база оларның составын өскертири;

г) күүсекчи комитеттиң база доктаамал комиссияларының ажылының отчёттары;

д) Советтиң күүсекчи комитединиң чаңынга административтиг комиссияны тургузары;

е) аңаа хамаарышкан ажыл-агый база социал-культура тургузуушкунунуң планнарын бадылаары;

ж) чурттакчылыг черлерниң планнаашкынының база тудугларының төлевилелин чугаалажыры;

з) соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглерниң планнарын бадылаары;

и) көдээ, суур Совединиң бюджедин база ооң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаары;

к) көдээ, суур Совединиң бюджединиң орулгалыг кезээниң ажыр күүсеттингениинден болгаш чарыгдалдыг кезээниң камналгазының күсели-биле немей алган акша-хөреңгилерни үлеп хуваары;

л) чуртталга-коммунал, культура-амыдырал тудуунга болгаш чаагайжыдылгага колхоз, совхозтарның, үлетпүр бүдүрүлгелериниң база өске-даа организацияларның үндүрүп берген акша-хөреңгизин каттыштырып база үлеп хуваары;

м) школа назынны четпээн база школадан дашкаар уруглар албан черлериниң, кадык камгалал база культура, коммунал-амыдырал хандырылганың бүдүрүлгелериниң удуртукчуларын бадылаары болгаш албан-дужаалындан хостаары;

н) көдээ ажыл-агый артелиниң Уставының талазы-биле санал-оналдарны чугаалажып көөрү;

о) көдээ Советти, ажылчын, курорт, дача суурларын тургузар, каттыштырар, дүжүрер ийикпе эде адаар, ооң девискээриниң кызыгаарын доктаадыр, өскертир, көдээ Советтиң төвүн көжүрер, а оон аңгыда бир райондан өскезинче көдээ Советти шилчидер дугайында үстүнде турар Советтиң күүсекчи комитединге бижиктерни киирери.

31 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи шиитпирлерни Советтиң депутаттарының ниити санының хөй кезииниң ажык бадылаашкыны-биле хүлээп алыр болгаш Советтиң күүсекчи комитединиң даргазы-биле секретары ат салыр;

Күүсекчи комитеттиң составын соңгуур азы өскертир дугайында көдээ, суур Совединиң шиитпирлеринге, а оон аңгыда көдээ, суур Совединиң сессиязының протоколунга Советтиң сессиязының даргазы биле секретары ат салыр.

32 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң шиитпирлерин хамааржыр организацияларга, албан-дужаалдыг кижилерге болгаш хамаатыларга беш хонуктап эвээш эвес хуусаада дыңнадыр.

Советтиң девискээринде колхоз, совхозтарның, үлетпүр бүдүрүлге черлериниң болгаш үстүкү черге чагыртылгалыг өске-даа организацияларның удуртукчуларынга көдээ, суур Совединиң шиитпирлеринде хамаарышкан саналдарны база сүмелерни ол организацияларның удуртукчулары беш хонуктан эрттирбейн чугаалажып көөр болгаш ооң түңнелдерин Советке дыңнадыр.

33 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң шиитпирлерин РСФСР-ниң Конституциязы-биле дүүштүр ажылчы чоннар депутаттарының үстүнде турар Соведи күш чок болдуруп база үстүнде турар Советтиң күүсекчи комитеди доктаадып болур.

2. АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КӨДЭЭ, СУУР СОВЕДИНИҢ КҮҮСЕКЧИ КОМИТЕДИ

34 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди болза даргазы, даргазының бир азы ийи оралакчызы, секретары база күүсекчи комитеттиң ийиден беш чедир кежигүннери составтыг кылдыр депутаттарның арасындан соңгуп турар көдээ, суур Совединиң күүсекчи болгаш айтышкын бээр органы болур.

Көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединиң сан составын көдээ, суур Соведи доктаадыр.

35 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди ону соңгаан Советке, а оон ыңай үстүнде турар Советтиң күүсекчи комитединге шуут отчёттуг болур.

36 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди Советтиң девискээринде ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун көдээ, суур Совединиң база үстүнде турар күрүне эрге-чагырга органнарының болгаш күрүне эргелелиниң органнарының шиитпирлеринге үндезилээш удуртур.

Айыткан эрге-хүлээлгелерни боттандырбышаан, көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди болза бо Хоойлунуң 30 чүүлү-биле дүүштүр чүгле көдээ, суур Совединиң сессияларынга шиитпирлээр ужурлуг айтырыглардан өске Советтиң эргезинге хамаарыштырган айтырыгларны шиитпирлээр.

37 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединиң хуралдарын эргежок чугулазын барымдаалап, айда бирден эвээш эвес катап чыылдырар.

Көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединиң шиитпирлерин күүсекчи комитеттиң бүгү составының хөй кезииниң бадылааны-биле хүлээп алыр болгаш Советтиң күүсекчи комитединиң даргазы база секретары аңаа ат салыр.

Көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединиң айтышкыннарынга Советтиң күүсекчи комитединиң даргазы ат салыр.

38 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединиң шиитпирлерин болгаш айтышкыннарын көдээ, суур Соведи болгаш үстүнде турар Советтиң күүсекчи комитеди күш чок болдуруп болур.

39 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди Советтиң сессиязының белеткелин хандырар, чугула айтырыглар талазы-биле Советтиң шиитпирлерин чурттакчы чоннуң баш бурунгаар чугаалажып көөрүн организастаар.

40 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди боттарының депутат эрге-хүлээлгелерин күүседиринге, соңгукчулар мурнунга отчёттарны белеткээринге болгаш эрттиреринге эргежок дузаны депутаттарга көргүзер, Советтиң шиитпирлериниң күүселдезиниң дугайын, Советтиң сессиязынга депутаттарның чугаалаан шүгүмчүлелдиг санал-оналдарының талазы-биле хүлээп алган хемчеглер база Советтиң сессияларының аразында бодунуң ажылының кол-кол айтырыгларын депутаттарга дыңнадыр.

41 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди Советтиң доктаамал комиссияларының ажылын углап башкарар. Советтиң сессияларынга база ооң күүсекчи комитединиң хуралдарынга көөр айтырыгларны белеткээринге оларны киириштирер.

42 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди болза көдээ, суур Совединиң мурнунга, а ол ышкаш ажылчы чоннарның хуралдарынга болгаш хамаатыларның чыыштарынга бодунуң ажылының дугайында чылда чаңгыстан эвээш эвес катап отчёдун бээр.

43 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы күүсекчи комитеттиң ажылын болгаш көдээ, суур Совединиң база ооң күүсекчи комитединиң шиитпирлериниң күүселдезин организастаар, ол шиитпирлерни күүседири-биле айтышкыннарны бээр.

Көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы болза көдээ, суур Совединиң бюджединиң талазы-биле кредитти болгаш ССРЭ-ниң Күрүне банкызының албан черлеринде азы күрүнениң күш-ажылчы ажаалга кассазында көдээ, суур Совединиң агар санын баш билир кижи болур.

44 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединиң секретары болза, көдээ, суур Совединиң сессияларынга, ооң күүсекчи комитединиң хуралдарынга материалдарны белеткээр, күүсекчи комитеттиң хуралдарының протоколдарын бижип аайлаар, көдээ, суур Совединиң база ооң күүсекчи комитединиң шиитпирлерин күүседикчилерге өй-шаанда чедирер, херек эмгелелин, учёт болгаш отчётту, көдээ, суур Совединиң документилерин кадагалаарын харыылаар, көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединиң аңаа даандырган өске-даа хүлээлгелерин күүседир.

45 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң бүрүн эргези доостурга, көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди чаа соңгуткан көдээ, суур Совединиң чаа күүсекчи комитедин тургузарынга чедир бодунуң эрге-хүлээлгелерин хевээр камгалап арттырар.

3. АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КӨДЭЭ, СУУР СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫ

46 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи Советтиң эргезинге хамааржыр айтырыгларны баш бурунгаар чугаалажып көөрүнге болгаш белеткээринге, Советтиң база оон күүсекчи комитединиң шиитпирлерин боттандырарынга дөгүм болуру-биле бодунуң эрге-хүлээлгелиг үезиниң дургузунда депутаттардан доктаамал комиссияларны тургузаар.

Көдээ, суур Совединиң доктаамал комиссияларын көдээ, суур Соведи комиссияларның даргалары база кежигүннери составтыг кылдыр соңгуур. Комиссия бүрүзүнүң составын көдээ, суур Соведи доктаадыр.

Доктаамал комиссиялар, чугула таварылгада бодунуң составындан комиссияның даргазының оралакчызын болгаш секретарын соңгуп ап болур.

Доктаамал комиссияларның составынга көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединиң составынга кирип турар депутаттар-даа соңгудуп болур.

47 чүүл. Доктаамал комиссиялар ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң мурнунга харысалгалыг болгаш отчёттуг.

48 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи мандат комиссиязын, план-бюджет комиссиязын, социалистиг хоойлу-дүрүм база хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының талазы-биле, а оон аңгыда тус черниң байдалы-биле ажыл-агый болгаш культура адырларының талазы-биле доктаамал комиссияларны тургузар.

49 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң мандат комиссиязы болза:

а) Советтиң депутаттарының бүрүн эргезин хынаар болгаш соңгуткан депутаттарның бүрүн эргелерин чүүлдүгзүнүп көөр азы чамдык депутаттарны соңгааның күш чок болдурар дугайында чугаалажып көөрү-биле Советке саналдарны киирер;

б) үнүп чоруткан депутаттарның орнунга соңгулдалар чорудар айтырыглар талазы-биле Советтиң күүсекчи комитединге саналдарны белеткеп киирер;

в) депутаттарның бодунуң хууда билдиришкиннерин ёзугаар депутат эрге-хүлээлгезин дүжүрери, а оон аңгыда депутаттың дээп болбас эргезин база ону кыйгыртыры-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле түңнелди үндүрер.

50 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң план-бюджет комиссиязы болза:

а) Советке бадыладыры-биле күүсекчи комитеттиң киирген ажыл-агый база социал-культура тургузуушкунунуң планнарын чугаалажып көөр болгаш ол талазы-биле бодунуң түңнелин бээр.

б) Советке бадыладыры-биле күүсекчи комитеттиң киирген көдээ, суур Совединиң бюджедин чугаалажып көөр болгаш ол талазы-биле бодунуң түңнелин бээр;

в) ажыл-агый база социал-культура тургузуушкунунуң болгаш көдээ ажыл-агый, суур бюджединиң талазы-биле Советтиң өске доктаамал комиссияларындан кирген санал-оналдарын чугаалажып көөр болгаш дугуржур.

г) аңаа хамаарылгалыг ажыл-агый болгаш социал-культура тудугларының планнарының база көдээ, суур Совединиң бюджединиң күүселдезин хынаар; план болгаш бюджет күүселдезиниң дугайында отчёттарны көрүп, түңнел бээр.

51 чүүл. Социалистиг хоойлу-дүрүм база хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының талазы-биле көдээ, суур Совединиң комиссиязы:

а) Советтиң девискээринге социалистиг хоойлу-дүрүм база хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалын хандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырынга база боттандырарынга киржир;

б) социалистиг хоойлу-дүрүмнүң колхоз, совхозтарда, бүдүрүлге, албан черлеринде база өске-даа организацияларда сагылдазын, хамаатыларның санал, хомудал база билдиришкиннерин өй-шаанда шын көрүп чугаалажып турарын болгаш оларны хүлээп ап турарын хынаарынга киржир;

в) хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаары-биле эки-тураныӊ улусчу дружиналарының база эш-хуузунуң судтарының ажылынга дузалажыр;

г) күштүг болуп турар хоойлу-дүрүмнерни ажылчы чоннарның ортузунга тайылбырлаар, оларны хоойлуларны шыңгыы сагыыр база социалистиг ниити чуртталганың дүрүмнерин хүндүлээр ёзуга кижизидер талазы-биле ажылга киржир.

52 чүүл. Көдээ, суур Совединиң ажыл-агый база культураның аңгы-аңгы адырларының талазы-биле тургускан доктаамал комиссиялары:

а) көдээ ажыл-агыйга, үлетпүрге болгаш тус черниң ажыл-агый база социал-культура тургузуушкунунуң өске-даа адырларынга немелде арга-курлавырларны илередир ажылды чорудар, ол айтырыглар талазы-биле саналдарны белеткээр болгаш оларны Советке ийикпе ооң күүсекчи комитединге чугаалажып көөрү-биле киирер;

б) Советтиң, ооң күүсекчи комитединиң болгаш үстүкү күрүне органнарының шиитпирлериниң күүселдезин хынаар, а оон аңгыда ол шиитпирлерни практика кырынга күүседири-биле организакчы ажылга киржир;

в) Советтиң девискээринде турар колхоз, совхозтарның, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш өске-даа организацияларның ажылын бодунуң бүрүн эргелеринге дүүштүр хынаар, хыналданың түңнелдери-биле саналдарын колхозтар баштаар черлери, совхозтар, бүдүрүлгелер, албан черлериниң болгаш өске-даа организацияларның удуртукчулары чугаалажып көөр кылдыр шилчидер, а чугула херек апарганда чугаалажып көөрү-биле саналдарны Советке азы ооң күүсекчи комитединге киирер.

53 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ болгаш суур Совединиң доктаамал комиссиялары боттарының хуралдарынга колхоз, совхозтарның, бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш өске-даа организацияларның удуртукчуларының илеткелдерин база дыңнадыгларын дыңнап болур болгаш комиссияның көрген айтырыгларының талазы-биле оларга сүмени бээр.

Советтиң девискээринде колхоз, совхозтар, бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш өске-даа организацияларның удуртукчулары доктаамал комиссияның киирген сүмезин ылап-ла көөрү албан. Айтырыгны көргениниң азы ол талазы-биле ап чорутан хемчеглерниң түңнелиниң дугайында доктаамал комиссияга беш хонуктан орай эвес хуусааның иштинде дыңнаткан турар.

Доктаамал комиссиялар эргежок чугула таварылгаларда көдээ, суур Совединиң девискээринде колхоз, совхозтар, бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш өске-даа организацияларның удуртукчуларындан хамаарышкан материалдарны болгаш документилерни негээр эргелиг.

54 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң доктаамал комиссиязы көдээ, суур Совединиң сессиязынга азы ооң күүсекчи комитединге чугаалажып көөрү-биле бодунуң киирген айтырыының талазы-биле, а ол ышкаш белеткээринге киришкен айтырыының талазы-биле бодунуң илеткелчизин болгаш эдеринчи илеткелчизин тускайлап ап болур.

55 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң доктаамал комиссиязының хуралын эргежок чугула негеттинип келгенде чыылдырар.

Ук комиссияның кежигүнү эвес көдээ, суур Совединиң депутаттары, а ол ышкаш көдээ, суур Совединиң девискээринде колхоз, совхозтар, бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш өске-даа организацияларның төлээлери комиссия хуралынга чөвүлээр эргелиг киржир.

56 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң доктаамал комиссиязынга бүгү-ле айтырыглар комиссияның составының хөй нуруузу бадылааны-биле шиитпирлеттинер.

Доктаамал комиссияның шиитпиринге комиссияның даргазы, а комиссияларның кады хүлээп алган шиитпиринге хамаарышкан комиссиялар даргалары ат салыр.

57 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң доктаамал комиссиязы бодунуң ажылынга колхозчуларның, ажылчыннарның болгаш улус ажыл-агыйының болгаш культураның адырларында ажылдап турар тускай эртемниглерниң иштинден активтерни хаара тудар.

58 чүүл. Доктаамал комиссияның кежигүннери комиссияның хуралдарынга киржир хүлээлгелиг болгаш ооң даалгазын күүседир.

59 чүүл. Доктаамал комиссияның даргазы ажылды удуртпушаан, комиссияның хуралын чыыр болгаш хуралдың белеткелин организастаар; комиссия кежигүннеринге даалганы бээр; чугула апарганда комиссияның хуралынга киржири-биле көдээ, суур Совединиң девискээринде колхоз, совхозтар, бүдүрүлге, албан черлериниң болгаш өске-даа организацияларның удуртукчуларын чалаар; комиссияның хуралын даргалаар; комиссияның шиитпирлерин күүседириниң талазы-биле ажылды организастаар; комиссияның шиитпирлериниң күүселдезиниң дугайында комиссия кежигүннеринге дыңнадыр.

60 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи түр комиссияны тургузуп ап болур. Түр комиссияларның сорулгаларын көдээ, суур Соведи оларның тургустунганы-биле тодарадыр.

4. АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КӨДЭЭ, СУУР СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАДЫ

61 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң депутадының бүрүн эргези соңгуткан хүнүнден эгелээр болгаш көдээ, суур Совединиң чаа чыыжының соңгулда хүнүнде доостур.

62 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң депутады көдээ, суур Совединиң ажылынга киржир хүлээлгелиг, ооң даалгазын күүседир, соңгукчулар-биле доктаамал харылзааны тудар, Советтиң болгаш ооң күүсекчи комитединиң шиитпирлериниң дугайын оларга дыңнадыр, соңгукчуларның чагыгларын болгаш саналдарын амыдыралга боттандырарын чедип алыр, хамаатыларны хүлээп алырын чорудар болгаш оларның билдиришкиннер, хомудалдар шиитпирлеттинеринге дузалаар.

Холушкак округтардан соңгуттурган көдээ, суур Совединиң депутаттары соңгукчулар ортузунга ажылын кады чорудары-биле депутаттар бөлүктеринге каттыжып болур.

63 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң депутады ажыл-чорудулгазын күүседип турар үезинде тургустунуп келген айтырыгларның талазы-биле саналын Советке, ооң күүсекчи комитединге болгаш доктаамал комиссияларынга киирер эргелиг.

64 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң депутады сессияга көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединге, а ол ышкаш Советтиң девискээринде колхоз, совхозтар, бүдүрүлгелер, албан черлериниң болгаш көдээ, суур Совединиң девискээринде турар өске-даа организациялар удуртукчуларынга негелдени киирер эргелиг.

Депутаттың негелдези кирген көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди, колхоз, совхоз, бүдүрүлге, албан чериниң болгаш организацияның удуртукчузу негелдеге Советтиң сессиязынга харыылап бээр, а харыыга белеткениринге ээлээн үе эргежок чугула апарганда, көдээ, суур Совединиң доктааткан хуусаада харыылап бээр, депутаттың негелдезиниң талазы-биле Совет шиитпир хүлээп алыр.

65 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң депутады бодунуң ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан айтырыг талазы-биле Советтиң девискээринде колхоз, совхозтар, бүдүрүлгелер, албан черлериниң болгаш өске-даа организацияларның удуртукчуларынга дилеглер киирген таварылгада оларның удуртукчулары депутаттың дилээн беш хонуктан орай эвес хуусаада харыылап бээр ужурлуг.

66 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң депутады Советтиң, ооң күүсекчи комитединиң болгаш доктаамал комиссияларының даалгазы-биле Советтиң девискээринде колхоз, совхозтар, бүдүрүлгелер, албан черлериниң болгаш өске-даа организацияларның ажылын хынаарынга киржип болур болгаш хыналданың түңнелиниң талазы-биле бодунуң саналын киирер.

67 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң депутады РСФСР-ниң Конституциязынга дүүштүр бодунуң ажылының болгаш көдээ, суур Совединиң ажылының дугайында соңгукчулар мурнунга отчёт кылыр хүлээлгелиг.

Көдээ, суур Совединиң депутадының отчёдун чылда ийиден эвээш эвес чорудар. Соңгукчуларның негелдезин ёзугаар депутаттың отчёдун кайы-даа үеде чорудуп болур.

68 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң депутадын администрацияның саналы-биле колхоз, совхозта, бүдүрүлгеде, албан черинде, организацияда ажылындан азы колхозтан үндүрүп болбас, а ол ышкаш ол Советтиң девискээринге турда көдээ, суур Совединиң база көдээ, суур Совединиң сессияларының аразында оон күүсекчи комитединиң чөпшээрели чокка кеземче харысалгазынче киирип база тудуп хоругдап болбас.

69 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң депутады сессияның база составынга ооң соңгутканы күүсекчи комитеттиң хуралының үезинде депутаттың ажылдап турар чери ооң ортумак ажыл төлевирин хевээр арттырбышаан, бодунуң бүдүрүлге азы албан-ажыл хүлээлгезинден хостаар.

70 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң депутадын, аңаа берген идегелди күүседип шыдавааанда, хоойлуда көрдүнген чурум ёзугаар соңгукчуларның хөй нургулайының шиитпирин ёзугаар кайы-даа үеде дедир кыйгыртып болур.

71 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң депутады, көдээ, суур Совединиң девискээринден өске черге доктаамал чурттаары-биле үнүп чорупкан таварылгада азы кандыг-бир чылдагаан-биле бодунуң соңгулда округунга депутат хүлээлгезин күүседип шыдавас апарганда бодунуң депутат эрге-хүлээлгезинден хостаар дугайында билдиришкинин көдээ, суур Совединге киирер. Көдээ, суур Соведи дараазында сессияга депутаттың билдиришкинин чугаалажып көөр болгаш ол айтырыгның талазы-биле шиитпирни хүлээп алгаш, соңгукчуларга дыңнадыр.

72 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң депутадының бүрүн эргези кажан депутатты соңгукчулар хуусаа бетинде дедир кыйгырткан таварылгада, а ол ышкаш депутат хүлээлгезинден хостаар дугайында Советтиң шиитпири ёзугаар доостур.

73 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Совединиң составындан депутат үнүп чоруткан таварылгада көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди депутаттың үнүп чорутканының соонда ийи айдан орай эвес хуусаада ол округка чаа депутат соңгуур соңгулда хүнүн доктаадыр.

5. АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КӨДЭЭ, СУУР СОВЕДИНИҢ АЖЫЛЫНГА ЧОННУҢ КИРЖИЛГЕЗИ. ХАМААТЫЛАРНЫҢ НИИТИ ХУРАЛЫ, КӨДЭЭ ЧЫЫШ

74 чүүл. Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Соведи хамаатыларны тус черниң болгаш ниити күрүне ужур-дузалыг айтырыгларны шиитпирлээринге идепкейлиг киржирин хандырып, оларны Советтиң ажыл-чорудулгазынга хаара тудуп, чоннуң хөй-ниити бот-эгелээшкининиг органнарының ажылын удуртуп турар.

75 чүүл. Хамаатыларның амыдыралынга холбашкан эң чугула айтырыгларны шиитпирлээринге, хоойлу-дүрүмнерни база чер-чер Совединиң чугула шиитпирлерин ажылчы чоннарга тайылбырлаары-биле көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитеди ниити хуралдарны, көдээ, суур Совединиң девискээринде чурттап турар бүгү хамаатыларның азы чурттакчылыг чамдык черлерниң, кудумчуларның болгаш кварталдарның чурттакчыларының чыыжын, а ол ышкаш суурларның чурттакчыларының төлээлекчилериниң хуралын чыылдырар.

Хуралга, хамаатыларның чыыжынга суур чаагайжыдылгазы, чоннуң коммунал ажыл-агый болгаш культура хандырылгазының, хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының дугайында айтырыгларны чугаалажып, көдээ, суур Совединиң күүсекчи комитединиң ажылының дугайында илеткелдерин болгаш РСФСР-ниң хоойлулары-биле дүүштүр өске-даа айтырыгларны дыңнап чугаалажыр.

Көдээ чыыштарга чоннуң бот-оваалгазының дугайында айтырыгларны чугаалажып, шиитпирлээр.

76 чүүл. Хуралга, хамаатыларның чыыжынга көдээ, суур Совединиң девискээринде турар чурттакчылыг аңгы-аңгы суурлар, кудумчулар, кварталдар аайы-биле хөй-ниитиниң көдээ комитеттерин, кудумчу, квартал комитеттерин соңгуур.

Хөй-ниитиниң көдээ комитеттери, кудумчу болгаш квартал комитеттери көдээ, суур Совединиң база ооң күүсекчи комитединиң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга дузалаар, чурттакчылыг суурларны чаагайжыдарының ажылдарынга чонну организастап, культура, улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының албан черлеринге, садыг, ниитиниң чемненилге черлериниң болгаш амыдырал хандырылганың бүдүрүлгелеринге дузалажыр.

РСФСР-ниң хоойлу-дүрүмнери-биле дүүштүр хөй-ниитиниң көдээ комитединге бодунуң хамаарышкан чурттакчылыг суурунуң девискээринге көдээ Советтиң күүсекчи комитединиң чамдык даалгаларын күүседирин даандырып болур.

Хөй-ниитиниң көдээ комитеттери, кудумчу болгаш квартал комитеттери бодунуң ажыл-чорудулгазының дугайында оларны соңгаан хуралдарга, хамаатыларның чыыжынга, көдээ, суур Совединге, ооң күүсекчи комитединге отчёттуг болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1968 чылдың декабрь 25.

Делегей бо хүннерде

ЮБИЛЕЙГЕ БЕЛЕТКЕЛ

БУДАПЕШТ. Чурттуң девискээрин Совет Армияның хостап эгелээн хүнүнден бээр 25 чыл оюп чурттуң мурнуу-барыын талазында Баттоня суурнуң чурттакчылары бо чылын бир дугаарында демдеглээр. Бо кайгамчык болуушкунга холбаштыр 1969 чылды ында юбилейлиг чыл кылдыр чарлаан.

Көдээ суур бодунуң хосталгазының хүнү — сентябрь 23-тү демдеглээр. Суурнуң чээрби беш чылда хөгжүлдезиниң дугайында номну парлап үндүрер. Культура бажыңы боттуунуңгар чечен чогаалдың байырлал программазын белеткеп эгелээн. Көдээ комсомолчулар тайбың марыжын организастаар. Байырлалга чалап келдирер совет аалчылар-биле кады олар 1944 чылда Совет Армияның көдээ суурже кирген оруун эртер. (СЭТА).

Патриоттарның халдаашкыны

ХАНОЙ. (СЭТА). Хостаашкын парлалга агентилелдиң дыңнадыын барымдаалааш, ВИА агентилелдиң дамчыткаңы-биле алырга, декабрь 30-де Мурнуу Вьетнамның хостаарының Улусчу чепсектиг күштери Вамкодонг хемге ийи америк таңнывыл суднону өрттеткен. Декабрь 27-де патриоттар Куангнам можуга чалча шериглерниң ротазын чыскаалдан үндүрген. Дайзын чүс ажыг шериг албанныгларын өлүртүп база балыгладып кагараан. Мурнуу-вьетнам патриоттар ийи самолётту дүжүр аткан болгаш хөй санныг боо-чепсекти, шериг херекселин хунаап алган.

Словакияның Компартиязының ТК-зының Президиумунуң хуралы

ПРАГА. ЧТК агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Словакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Президиумунуң хуралы болган. Президиум чуртта байдалды чугаалажып көрген болгаш Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Президиумунуң бо чылдың январь 3-те медеглелин бүрүнү-биле чүүлдүгзүнген.

Словакияның партия организацияларының хөй нурууз (СКП-ниң обкомнарының, райкомнарының, хооркомнарының, завод комитеттериниң президиумнары) ЧКП ТК-ның Президиумунуң медеглелин, федералдыг парламентиниң даргазының эрге-дужаалынга кымны соңгуур дугайында СКП ТК-ның саналын боттарының бүрүнү-биле деткип турарын айыткан дээрзин СКП ТК-ның Президиуму демдеглээн.

Президиум Ортаакы-Словак областа партийжи-политиктиг ажылды болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажып көрген.

Президиумнуң хуралы СКП ТК-ның бирги секретары Густав Гусактың даргалаашкыны-биле эрткен.

(СЭТА).

Космос делгемин шиңгээдип алырының программазын ёзугаар космоска үр үеде ужудуушкунуң байдалдарында кижиниң амыдыралын хандырары-биле холбашкан эртем шинчилелдерин Совет Эвилелинде чорудуп турар. Амыдыралды хандырарының системаларының шенелде комплексизин дерип кылган. Ук комплекс ада-чурт биология, техника, химия болгаш медицинаның чаа чедиишкиннерин ажыглаарынга үндезилеттинген база амгы үениң шинчилел болгаш контроль-хемчээкчи аппаратуразы-биле дерээн. Ол комплекс Черден дашкаар кижиниң амыдыралын хандырар системаларның база бир болдунуп болур төлевилели-дир.

1967 чылдың ноябрь 5-те амыдыралды хандырар системаларының чер кырында комплекезинге чыл иштинде чорудар шенелдени үш шинчилекчилерниң: эмчи Г. А. Мановцев (бөлүктүң удуртукчузу), биолог А. Н. Божко, техник Б. Н. Улыбышев оларның киржилгези-биле эгелээн. Делегейге эң-не баштай боттандырган бо шенелде 1968 чылдың ноябрь 5-те чедиишкиниг доозулган. Шенеттиргеннерниң кадыкының байдалы эки.

ЧУРУКТА: шинчилекчилер Г. А. Мановцев, А. Н. Божко, Б. Н. Улыбышев.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чехословак коммунистер чугаалап тур

ПРАГА, январь 6. (СЭТА). Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының дыңнадыын мында парлаан, ында чугаалап турары болза, ЧКП ТК-ның Президиумунуң амгы үеде политиктиг байдал дугайында медеглелин ЧКП ТК-ның чех областарда партийжи ажылды удуртур талазы-биле Бюрозунуң хуралынга чугаалашкан. Бюро ЧКП ТК-ның Президиумунуң медеглели-биле бүрүн каттыжып турарын илергейлээн.

ЧКП-ниң болгаш СКП-ниң Мурнуу Чех, Чөөн Чех, Мурнуу Морава, Соңгу Морава, Ортаа Словак болгаш Барыын Словак обкомнарының пленумнарынга, Праганың, Братиславаның, Брнонуң болгаш Остраваның хоорай комитеттериниң хуралдарынга ол медеглелди чугаалашкан деп, дыңнадыгда айтып турар.

«Амга чедир кээп турар медээлерден болгаш резолюциялардан билдинип турары болза, үстүнде адаттынган партия органнары ЧКП ТК-ның Президиумунуң туружун деткип турарын илергейлеп турар» деп, ЧКП ТК-ның дыңнадыында демдеглеп турар.

Чурт иштинде партияның район комитеттериниң болгаш бүдүрүлге база албан черлеринде партия эге организацияларының комитеттериниң хуралдары эртип турар.

Национал камгалал министерствозунуң шериг Чөвүлелиниң болгаш Чехословакияның Улусчу Армиязының командылалында партия бөлүүнүң дыңнадыында чугаалап турары болза, командылал чери болгаш бүгү Чехословак Улусчу Армия ЧКП ТК-ның Чехословак социалистиг күрүнениң конституция органнарының идей-политиктиг туружунда быжыы-биле туруп турар болгаш ЧКП ТК-ның Президиумунуң медеглелин бүрүнү-биле деткип турар.

ЧКП-ниң Острава хоорай комитединиң президиуму «ЧКП ТК-ның ноябрь пленумунуң резолюциязын болгаш ТК-ның Президиумунуң медеглелин деткип база амыдыралда боттандырып турар» деп медеглээн. ЧКП-ниң Острава хооркомунуң президиумунуң медеглелинде оон ыңай айтып турары болза: «ынчалза-даа, ЧКП ТК-ның шиитпирлерин чайгылыш чок боттандырар дээн бистиң күжениишкиннеривиске удурланыышкак ындыг үннер ам база ээбекшип турар медеглелдерниң аразында дыңналып турар. СКП ТК-ның Президиумунуң Чехословак Федерацияның Дээди эрге-дужаалдарынга томуйлаашкын кылырда национал кызытаарны сагыырының дугайында саналы-биле холбаштыр катап тыптып турар албадаашкынныг негелделерниң, кыжаныышкыннарның болгаш байдалдарның чалгыглары болза эки эвес ол угланыышкыннарның илерээшкиннериниң бирээзи боор турар. Ажыл соксадыышкыннарының болгаш янзы-бүрү демонстрацияларның дугайында чугаалар экономика талазы-биле кончуг шыңгыы уржуктарлыг болгаш аажок хоралыг база бистиң чуртувустуң улустарының амыдыралчы эрге-ажыктарынга шуут шыңгыы кыжаныышкын болур.

Ону барымдаалааш, ЧКП хооркомунуң президиуму ыйыышкынның ындыг мөзүлүг хөөннеринден болгаш болуушкуннарындан эң-не шиитпирлии-биле башкаланып турар болгаш хоорайның бүгү партия органнарын болгаш организацияларын бодунуң шугумун бүгү-ле хөйнити, күрүне болгаш ажылагый организацияларынга шудургу боттандырарынче, бистиң чуртувустуң социалистиг хөгжүлдезинге кыжаныпп турар бүгү-ле угланыышкыннарга удур шиитпирлиг халдаашкынче кыйгырып турар. Социализмге удур идеологтуг туруштарның быжыгарынга бичии-даа арга бербес төлээде, боттарының чүүлдериниң хевирин болгаш утка-шынарын шыңгыы көөрүн массалыг информация чепсектериниң бүгү редакцияларында коммунистерден негеп тур бис.

«ЧКП ТК-ның Президиумунуң амгы үеде политиктиг байдал дугайында медеглелин обком чугаалажып көрген болгаш ооң-биле бүрүн чөпшээрежип турарын илергейлээн» деп, ЧКП-ниң Мурнуу Чех обкомунуң Ческ-Будеевицага болган онза пленумунуң дугайында дыңнадыгда чугаалап турар.

ЧКП-ниң Мурнуу Морава обкомунуң онза пленумунга хүлээп алган медеглелде чугаалап турары болза: «Күрүнениң федералдыг дээди органнарынга словактарның төлээлелгезиниң дугайында словак улустуң, ооң партия болгаш күрүне органнарының чөптүг негелделерин ЧКП ТК-ның ноябрь пленумунуң түңнелдери-биле дүүштүр шыңныг дээрзин илергейлеп тур бис. Ол негелдени чогуур ходуйлуужудулга органнарынга чугаалажып көөрү эргежок чугула деп бүзүреп турар бис».

Прагага ЧКП-ниң хоорай комитединиң президиумунуң хуралы болган, аңаа Чехословакияда амгы үеде политиктиг байдал дугайында ЧКП ТК-ның Президиумунуң медеглелин чугаалажып көрген. Бо талазы-биле хүлээп алган резолюцияда чугаалап турары болза: бистиң чуртувус бо хүннерде холдуунда боттуг хөделиишкиннерни херeглеп турар. Ынчалза-даа оларны чорударынга сарыыл чок базымнарже кыйгырып турар лозуңнар шаптыктап турар. Ол лозуңнар чүгле ат-алдарны баксырадып база социал-экономиктиг херeгледдерни хандырарын кыжаныг адаанга тургузуп болур.

«Бүгү-ле ак сеткилдиг коммунистер ышкаш, словак улустуң күрүнениң удуртур эрге-дужаалдарга оларның төлээлери кирген турар талазы-биле ооң эргезин долузу-биле деткип турар бис».

Прага обкомунуң президиуму ЧКП-ниң бүгү-ле органнарын болгаш организацияларын ЧКП ТК-ның Президиумунуң туружун чугаалажып көөрүнче болгаш деткииринче кыйгырып турар.

ЧКП ТК-ның Президиумунуң медеглелин бүрүнү-биле деткип турарын чехословак тудугжуларның дүүн төнген съездизи база илергейлээн.

Үжен чедиги президент

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Төлээлекчилер палатазының болгаш сенаттың каттышкан хуралынга АКШ-тың конгрези АКШ-тың 37-ги президентизинге Ричард Никсонну, а оралакчы президентизинге Спиро Агнюну соңгааның албан ёзузу-биле бадыткаан. Дүрүм ёзугаар алырга, конгресс бадылаашкынның түңнелдерин хынаар болгаш бадылаар ужурлуг. Ында чарлааны-биле алырга, Никсон-Агню дээш 301, демократтыг партияның кандидаттары дээш 191, хамаарышпас америк партияның төлээлекчилери дээш 46 кижи бадылаан.

Удурланыышкын чыскаалы

БОНН. (СЭТА). Гамбургта үлетпүр бүдүрүлгелерде ажылдап турар грек ажылчыннар боттарының чуртунда шериг хунтазының тургусканы өлүрүкчү чорукка удурланыышкынның чыскаалын организастаан.

Гамбургтуң чурттакчылары-биле кады олар транспаранттыларны тудуп алгаш, Грецияның кол консул чериниң бажыңының чанынга чеде берген. Ноябрь төнчүзүнде Афиныга хоругдаттырган Григорис Фаракосту болгаш хосталга дээш өске-даа демиселчилерни хостап үндүрерин олар негээн.

Чаа чөңгээ

АММАН. (СЭТА). Израиль дайынзырактар Иордания-биле аткылажыышкынны соксаткан шугумну үш удаа боолаан. Израиль артиллериязы нордан Сафи көдээ суурну 20 минута дургузунда боолап келген. Аңаа күзели ханмаан израиль агрессорлар вертолёттарны ажыглап, тайбың суурларны пулемёттар-биле боолаан.

Иордан шериг командылалының төлээлекчизиниң дыңнатканы-биле алырга, ол ааратаназыг халдаашкынның түңнелинде суурнуң үш чурттакчызы өлүрткен болгаш бежи балыглаткан, оларның аразында ийи бичии уруглар бар.

ХОРУГДААН

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның чазаа Израильди боо-чепсек-биле хандырарын хоругдаан деп, француз солуннар дыңнаткан. Израильче чорудар дээн бүгү шериг чүгүн француз каайлы чери доза шапкан, а «мираж» дээр самолёттар-биле хандырарын мооң мурнунда кызыгаарлаавын ам боо-чепсектиң болгаш шериг херекселдериниң бүгү хевирлеринге хамаарыштырган.

Чаа хемчеглер

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның чазаа чаа израиль халдаашкынның болур магат чогун барымдаалааш, чурттуң чонун белеткээр талазы-биле практиктиг хемчеглерни алган. Ливанның бүгү девискээринге өөредилгениң чырык чажыдын организастаан. Чоокта чаа өөредилгениң агаар дүвүрээзиниң найысылалга эрттирген.

Хамааты камгалалдың департаментизи дүвүрээзин үезинде хамаатылар чүнү кылыр дугайында саавырны үндүрген. Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирип ёзугаар госпитальдарга дүн, хүнүн дежурныйын тургускан. Медицина ажылдакчыларын мобилизастаан болгаш эм аймааның негеттинер курлавырларын тургускан.

Каирниң муң чылынга

КАИР. (СЭТА). Каирниң опера залынга «Совет сценаның сылдыстары» деп улуг концерт программазының кежээзи болган. КАР-ның найысылалының 1000 чылынга холбаштыр совет культураның айы эгелээн.

Концерттиң эгелээрииниң мурнунда театр уран чүүлүнүң болгаш музыка организациязының административтиг чөвүлелиниң даргазы Абдель Азиз аль-Ахуани Каирниң 1000 чыл юбилейинге тураскаал болдурган театр болгаш музыка сезонун совет культураның программазы-биле ажытканынга холбаштыр күзелиниң ханганын КАР-ның Культура министерствозунуң өмүнээзинден илергейлээн. Египетчилер бо болуушкунну совет болгаш египет улустарның аразында найыралдың илерели кылдыр көрүп турар дээрзин ол демдеглээн.

Каирниң 1000 чыл болганынга тураскаал болдурган байырлалга киржири-биле барган төлээлерниң баштыңы, Москва Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы А. В. Рябинин харыы сөс алгаш, Москва Совединиң болгаш бүгү москвачыларның өмүнээзинден төөгүлүг юбилей-биле холбаштыр каиржилерге байыр чедирип, каир улам шиник болгаш чаагайжыды туттунган турарын күзээн.

Совет артистерниң концертинге КАР-ның оралакчы президентизи Хусейн аш-Шафии, министрлер, Каирде элчин болгаш төлээ черлериниң баштыңнары, египет найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, көскү журналистер олурушкан.

АВСТРАЛИЯ. Лондон — Сидней аразынга делегей авто-чарыжынга киришкен дөрт совет «Москвич» шуптузу барык 17 муң километрни эрткеш, маңыш чедиишкинниг дооскан. Бистиң Сергей Тенишев биле Валентин Кислых (кайызы-даа Москва) составтыг экипажтарывыстың эң дээрези 20-ги черни ээлээн. Оон өске машинаның Унно Аава (Эстония) биле Юрий Лисовский (Москва) составтыг экипаж 22-ги черни ээлээн. Виктор Щавелев, Эмануил Лившиц биле Валерий Широков (Москва) составтыг үшкү экипаж 34-кү черни ээлээн.

Команда талазы-биле (үш эң дээре машинаның түңнелдерин ёзугаар алырга) «Москвичилер» «фордтар»-биле (АКШ) болгаш ийи англи шпиндек БМК-биле 1—4 черни үлешкен.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче): спорт мастерлери Унно Аава, Валентин Кислых, Сергей Тенишев, Юрий Лисовский.

СЭТА-ның фотохрониказы.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Кызылдың башкы училищезинге тыва улустуң аас-чогаалынга тураскааткан кежээ солун болуп эрткен. Аңаа башкы училищезиниң сургуулдары-биле Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчыларының ужуражылгазы болган.

Башкы училищезиниң директору *М. Х. Чымба* аас-чогаал кежээзиниң ажыттынганын чарлааш, институттуң улуг эртем ажылдакчызы, дыл эртемнериниң кандидады *А. К. Калзаңга* сөс берген.

— Тыва улустуң аас-чогаалы чүс-чүс чылдарда салгалдан салгалче дамчып келген болгаш амгы тыва литератураның үндезин дөзү боор турар — деп, илеткелчи демдеглээн. Антон Калзаевич Калзаң тыва литератураның хөгжүлдезиниң бир үлегер-чижээ кылдыр С. А. Сарыг-оолдуң «Алдын-кыс» деп шүлүглелин болгаш амгы үениң амыдырал-чурттаалгазын көргүскен, найырал, Төрээн чурт дугайында тывызыктарның, үлегер чугааларның элээн каш чижектерин көргүскен. Ол ышкаш, тыва аас-чогаалдың болгаш литератураның улам ыңай хөгжүүрүнге Совет чазактың көргүзүп турар дузазын онзалап демдеглээн. Улустуң аас-чогаалын: тоолдарны, тывызыктарны, кожамыктарны болгаш ырларны чыырынга дузалажырынче сургуулдарны ол кыйгырган.

Институттуң эртем ажылдакчызы *О. Ш. Барыңмаа* орус дылды дамчыштыр аңгы-аңгы национал улустарның аас-чогаалы-биле таныжып турар бис деп демдеглээн. Тыва улустуң тоолдарын 7 удаа парлап үндүрүп турар. Орус дылче очулдурулгазы 3 катап үнген.

Элегестиң Чал-Кежигде хоочун тоолчу К. Д. Черлик-оолдуң болгаш оон-даа өскелерниң тоолдарын база ырларын тыва хөгжүм херекселдеринге ойнааның сургуулдар магнитофондан дыңнаан.

Институттуң эртем ажылдакчызы *Д. С. Куулар* эрги шагның номнарын кадагалаарының дугайын чугаалаан. Башкы училищезиниң дыл башкызы *И. Ч. Эргил-оол* тыва база өске-даа аңгы-аңгы национал улустарның аас-чогаалын өөрениинниң эргежок чугулазын демдеглээн.

Училищениң хөгжүм башкызы композитор С. О. Бюрбе сургуулдарга болгаш аалчыларга Сүт-Хөлге экспедиция үезинде чыып бижээни элээн каш тыва аялгаларын фортепианога ойнап берген.

Училищениң аныяк талантылары *Вера Ондар, Ирина Оюн* база *Таня Ховалыг* аалчыларга тыва, казах улустарның ырларын бараалгаткан. Институттуң дыл болгаш литература секторунуң эргелекчизи *М. А. Хадаханэ* институттуң үндүргени номнар-биле оларны шаңнаан.

С. ДОЯБУ.

СОЛУН КОНЦЕРТ

Тоора-Хемниң Культура бажыңының сценазынга эстрада оркестри — диңмирел үнген. Ортузунда барабанчының мурнунда музыка аайы-биле ожуп, хып, чивеңнээн төгерик оттар, өңнүг чырык-биле чырыттынган аныяк оолдар — ол бүгү көрүкчүлерге кайгамчык солун, чараш болган. Кандыг-даа онзагай чарлал, уёун тайылбыр чокка, ырбанчыларның район төвүнүң чурттакчыларынга сонуургаткан концерти ынчаар эгелээн.

Концерттиң программазы янзы-бүрү. Хөгжүм, ыры, ийи кежеге шии, танцы, илби дээш оон-даа өске. Уран чүүл удуртукчузу Ырбанның Культура бажыңының эргелекчизи Вячеслав Скатков кыска үениң дургузунда шыырак хөгжүмчү коллективтиң белеткеп алган. Эрткен чылын белеткеп, өөредип алган хөгжүмчү оолдарын күзүн шеригже келдирти бергенде, В. Скатков кезек када хөгжүм херекселдеринге ойнаар кижилер чок, бергедеп турган. Ам ол оолдарның оруннарын Ырбан ортумак школазының 9—10 класстарлары ээлепкен.

Анатолий Мельниченконуң ырлаары, Любовь Пенечконуң танцылаары, уруглар ансамбли көрүкчүлерге солун болган. «Мегe» деп ийи кежеге каттырынчыг шиижигешти тургусканы, ону ойнааны эки болган.

Ийи шак хире чорүп келген ол концертти профессионал уран чүүл коллективтериниңден черле дудак чок кылдыр үнелеп болур. Концертти доозарда эстрада оркестри хөглүг аялганы күүседи бээрге, көрүкчүлер адыш часкап, «Аалдап кээп туруңар» деп, кыйгы салып турган.

О. НАМЧЫЛАК

Тожу район.

Уругларга белек

Чаа. 1969 чылдың бүдүүзүнде, Эрзин районнуң төвүнде уруглар библиотеказы ажыттынган. Ында 2000 экземпляр ажыг янзы-бүрү номнар делгеттинген.

Өөреникчилерниң кышкы дыштанылгазындан эгелеп библиотека массалыг ажылдың калбак планын кылган. Көдээ ажыл-агыйның, бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражылгаларны, диспуттарны дыштанылга үезинде эрттирер. Ынак баштыңчы Владимир Ильич Ленинге тураскааткан булуңну библиотекада организастап тургускан.

1969 чылда акша-бараан лотереязы

РСФСР-ниң акша-бараан лотереязы калбаа-биле сурагжаан. 1969 чылда акша-бараан лотереязын сес удаа үндүрер, ооң чедизи кол болгаш бирээзи «байырлал» лотереязы болур деп, Россия Федерациязының Саң министерствозундан СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан.

Эрткен чылдарның лотереязындан ылгалыштыр 1969 чылдың лотереязының ойнаашкынынга «Волга» автомобильдерни эң-не баштай киирген. Оон өске чаа чүүлдерниң иштинде «Турист» мотороллер, «ВЭФ-12» дээр транзитор радиоприёмниктер, «Фиалка» магнитолдар, херээженнерниң алдын корпустуг «Заря» шактары, эр улустуң нейлон сорочкалары, «Болонья» плащтар бар.

Лотерея билеттерин садып алганнар эт чүүлүм ойнап алган болза, боттарының күзээнин ёзугаар ооң өртээн акша-биле ап болурун негелдеде көрген.

1969 чылдың акша-бараан лотереязының бүгү үндүрүлгелеринге хөй түңнүг акша ойнаашкыннарны: 1.000, 500, 300 рубльди бир дугаарында киирип турар.

Акша-бараан лотереязының ойнаашкынныг тиражтары февраль 6-да Курганга, апрель 17-де Томскиге, май 29-та Махачкалага, июль 9-та Иркутскиге, август 27-де Казаньга, октябрь 2-де Петрозаводскиге, ноябрь 13-те Владимирге болур.

Оон аңгыда делегей херээженнериниң хүнүн демдеглээри-биле лотереяның байырлал үндүрүлгезиниң талазы-биле ойнаашкын тиражы эң-не баштай болур. Ол тираж байырлалдың бүдүүзүнде — март 6-да Ленинградка болур.

(СЭТА).

ЧАРЛАЛ

Транспорт-экспедиция операциязының болгаш контейнерлиг сөөрттүлгениң Кызылда конторазы Ак-Довурак хоорайда диспетчер пунктузунга ажылдаары-биле радист кижи чалап тур.

Ажылдаар күзелдиг кижилер Кызыл хоорайда, Заводская кудумчузунда 30 дугаарлыг бажыңда, септелге заводунуң конторазында КТЭК-ке, азы Ак-Довуракта диспетчер пунктузунга келир.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

КИНО

ЯНВАРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар: «Маугли» 10, «От, суг болгаш чес хоолайлар» (делгем экранныг) 12, 2, «Чорук чогуур ээрерген орук-чирик» (делгем экранныг) 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Суг дүвүнде аквалангилер» 10, «Канададан келген кижи» 12, 2, 4, 5.50, 7.40, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дириг амытаннарның дылы» 10, «Бичии дургун» 12, «Истелге ажылындан болуушкун» 4, 9, «Эдельвейстерниң чечектелип турар черинде» 2, «Ногаан карета» 6 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алдын майыктааштың төөгүзү» 10.40, «Трясогускаларның армиязы база катап демиселде» 12.30, 2.40, «Белектиг хааржакчыгаш» 4.30, 6.20, 8.10 шактарда.

Редакцияның адрези

Кызыл. Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-11. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу 1). ТС—00209.